

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 83**

Zilvergeld, dierskeletten en een oude polderschuit

Archeologisch onderzoek naar een boerenerf aan
de Dorpsstraat 304 in Zwaag, gemeente Hoorn

J.T. Verduin

Zilvergeld, dierskeletten en een oude polderschuit

Archeologisch onderzoek naar een boerenerf aan de Dorpsstraat 304 in Zwaag, gemeente Hoorn

J.T. Verduin

Hoorn 2015

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 83

Titel:	Zilvergeld, dierskeletten en een oude polderschuit. Archeologisch onderzoek naar een boerenerf aan de Dorpsstraat 304 in Zwaag, gemeente Hoorn.	
Onderzoekslocatie:	Dorpsstraat naast 304, Zwaag, gemeente Hoorn	
OM-nummer:	63194	
Projectnummer:	397	
Centrumcoördinaat:	x: 134.982 y: 520.670	
Opdrachtgever:	E. van Dam, projectmanager Bangert & Oosterpolder Gemeente Hoorn Postbus 603 1620 AR Hoorn	
Uitvoerder:	Archeologie West-Friesland	
Auteur:	J.T. Verduin (archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Redactie:	M.H. Bartels (archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Veldwerk:	S. Gerritsen (senior archeoloog, Archeologie West-Friesland) M. Kossen (archeoloog, Archeologie West-Friesland) J. van Leeuwen (archeoloog, Archeologie West-Friesland) A.J. Weel (medewerker, Archeologie West-Friesland) K. Kiestra (vrijwilliger, Archeologie West-Friesland) B. Balk (vrijwilliger, Archeologie West-Friesland)	
Vondstverwerking	J.T. Verduin	
Determinatie	Aardewerk:	J.T. Verduin
	Dierlijk bot:	J. van Leeuwen
	Munten:	F. Postma (vrijwilliger, Archeologie West-Friesland)
	Hout:	C. Aay (senior veldtechnicus, Archeologie West-Friesland)
Botanisch onderzoek:	L. de Sitter-Homans (vrijwilliger, Archeologie West-Friesland)	
Dataverwerking:	J.T. Verduin	
Fotografie objecten:	F. Schinning (medewerker, Archeologie West-Friesland)	
Bewerking afbeeldingen:	J.T. Verduin	
GIS/kaartmateriaal:	J.T. Verduin	
Opmaak:	J. van Leeuwen	

Trefwoorden: archeologie, Zwaag, Middeleeuwen, schuit, Mexicaanse munt

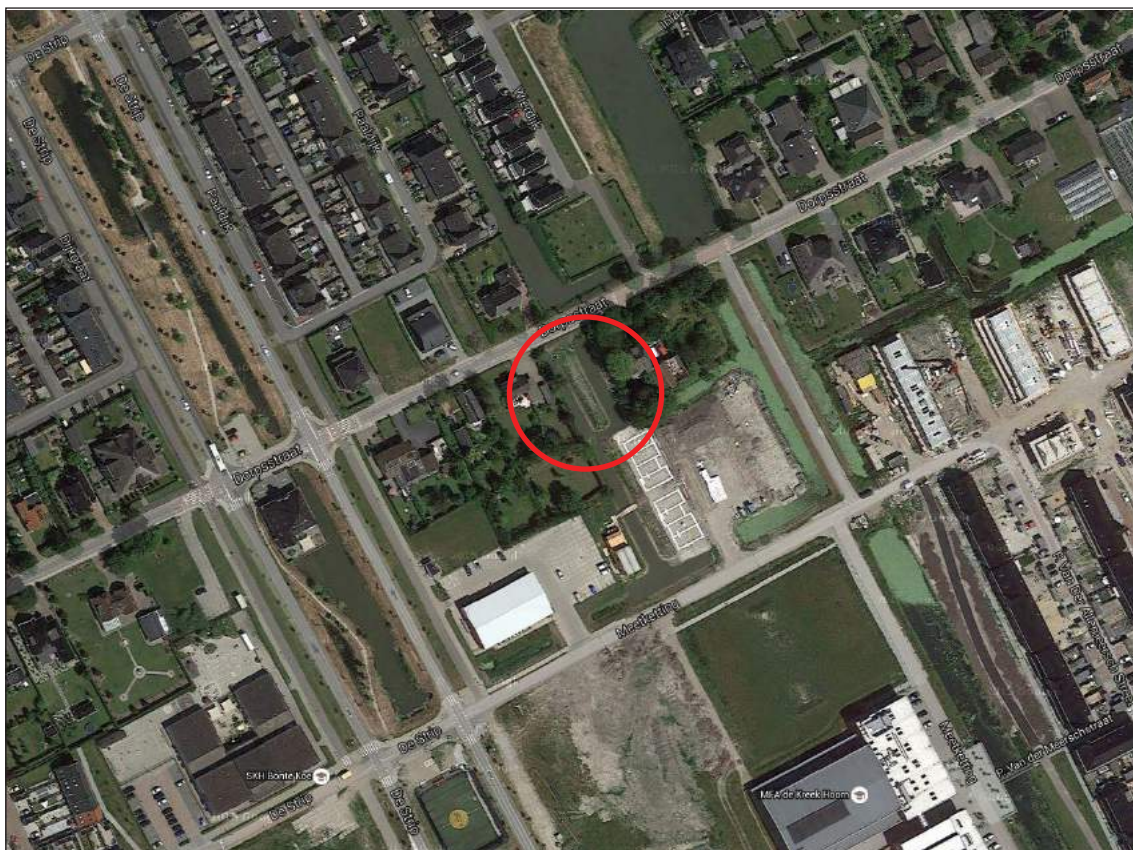
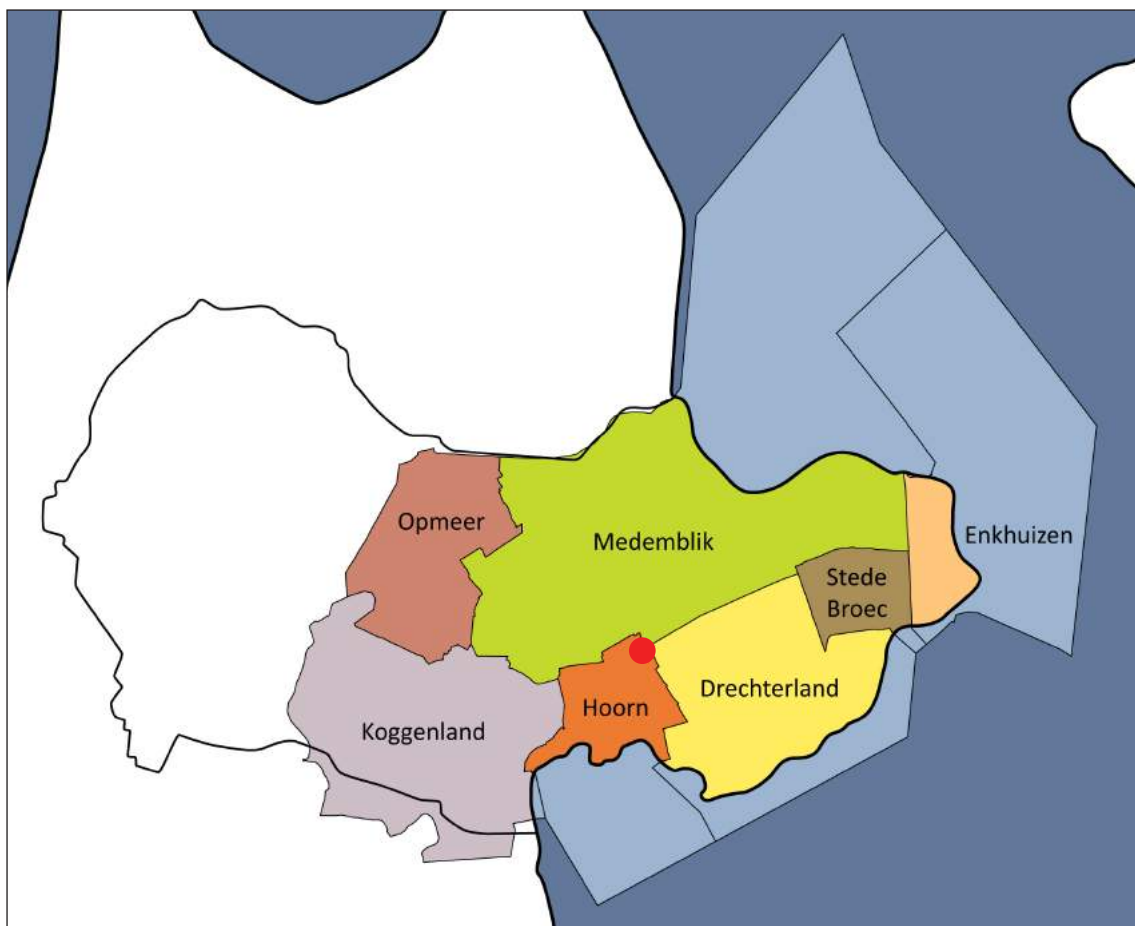
© Archeologie West-Friesland 2015

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Geologie en landschap	11
2.2 Bekende archeologische waarden en historische ontwikkeling onderzoeksgebied	11
2.3 Gespecificeerd verwachtingsmodel	14
3. Opzet en doel van het onderzoek	15
4. Resultaten	19
4.1 Fase 1 (1200-1325)	19
4.2 Fase 2 (1325-1400)	24
4.3 Fase 3 (eind 16 ^{de} -18 ^{de} eeuw)	27
4.4 Fase 4 (19 ^{de} -20 ^{ste} eeuw)	33
5. Synthese	43
6. Beantwoording onderzoeksvragen	45
7. Literatuur	49
Kaartbijlagen	
Bijlage 1: Fasekaart werkput 1 + 2	51
Bijlage 2: Profielen en coupes	53
Bijlage 3: Houten schuit	55

Afbeelding 1. Ligging van het plangebied Dorpsstraat naast 304 in Zwaag binnen West-Friesland (boven) en op een luchtfoto (Google Maps).

1 Inleiding

Algemeen

Op 29 tot en met 31 oktober en op 3 en 4 november 2014 is een archeologische opgraving uitgevoerd op het perceel ten westen van de stolpboerderij aan de Dorpsstraat 304 te Zwaag, gemeente Hoorn (afb. 1). De onderzoekslocatie ligt binnen het historische dorpslint van Zwaag, ten zuiden van de Dorpsstraat. Opdrachtgever van het onderzoek was de Gemeente Hoorn. Het onderzoek is verricht door Archeologie West-Friesland (AWF). De projectleiding was in handen van senior KNA-archeoloog drs. M.H. Bartels. Het vaste veldteam bestond uit archeoloog drs. M. Kossen, veldmedewerker A. Weel (metaaldetectie) en archeoloog drs. J. van Leeuwen. Verder zijn ingezet bij het onderzoek: senior KNA-archeologen drs. S. Gerritsen en drs. C.M. Soonius, KNA-archeoloog drs. D. Duijn en AWF-vrijwilligers K. Kiestra en B. Balk. De uitwerking van het onderzoek is gedaan door KNA-archeoloog drs. J.T. Verduin, met medewerking van vrijwillig medewerkers van Archeologie West-Friesland (voor determinatie van munten en monsteranalyse) en drs. J. van Leeuwen (determinatie dierlijk bot).

Leeswijzer

In dit standaardrapport worden de resultaten van de archeologische opgraving (OM-nr 63194, project 397) weergegeven. In hoofdstuk 2 wordt de onderzoekslocatie beschreven. Naast de ligging komen de geologie en het historisch kader aan bod. In hoofdstuk 3 zullen de vraagstelling en de strategie van het onderzoek uiteengezet worden. De resultaten van het onderzoek worden per fase beschreven in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 (synthese) worden de verkregen gegevens samengevoegd en wordt gepoogd om deze te verbinden met reeds bestaande inzichten. De vraagstelling uit het PvE wordt beantwoord in hoofdstuk 6. Daarna volgen de literatuurlijst en de bijlagen (kaarten en tellijsten).

2 Onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

De bodem van West-Friesland bestaat uit een afwisseling van klei- en veenlagen. De afzetting van deze lagen hangt samen met de doorbraak of juist verzanding van het zeegat van Bergen. In tijden dat dit zeegat open was, werden kleilagen afgezet. Bij verzanding van het zeegat stagneerde de waterafvoer en ontwikkelde zich in het gebied achter de strandwallen veen.

De natuurlijke ondergrond ter plaatse van het onderzoeksterrein wordt gevormd door een kleilaag die aangeduid wordt als Hauwert laag D van het laagpakket van Wormer van de formatie van Naaldwijk (voorheen Duinkerke 0). Op deze kleilaag wordt binnen de gemeente Hoorn regelmatig een restant van een veenlaag aangetroffen. Deze laag wordt tot de formatie van Nieuwkoop gerekend. De kleilaag is afgezet in de periode 1500 tot 1000 v. Chr. (late Bronstijd). In de periode daarna vond veengroei plaats en in de loop van de middeleeuwen zou een pakket van maximaal 4 m dik zijn ontstaan. De eerste kolonisten van Zwaag in de 12de eeuw troffen een uitgestrekt veengebied aan. Dit werd geschikt gemaakt om op te wonen en voor agrarische doeleinden te gebruiken door het te ontwateren door middel van sloten. Het veen verdween hierdoor uiteindelijk vrijwel volledig.

Resultaten van veldtoets

Door Archeologie West-Friesland is op 15 juli 2014 een veldtoets uitgevoerd binnen het plangebied. In totaal zijn drie boringen gezet. Het onderzoek heeft zich geconcentreerd op het gebied waar een nieuwe sloot gegraven zou worden. De sloten ten zuiden en ten oosten van Dorpsstraat 304 werden slechts een klein stukje verbreed.

Boring 2 en 3 zijn op het perceel ten westen van Dorpsstraat 304 gezet. Dit perceel was in gebruik als grasland. Het lag vrij hoog en het terrein liep in zuidelijke richting naar beneden af. In beide boringen was een ophogingspakket aanwezig. In boring 2 was dit pakket 85 cm dik, in boring 3 was het 60 cm dik. Dit verschil in dikte van het ophogingspakket verklaarde de hoogteverschillen op het terrein. Het pakket bestond uit donkerbruingrijze, matige humeuze, uiterst siltige klei. In boring 3 is hierin een scherfje kogelpotaardewerk (datering: Late Middeleeuwen) gevonden.

2.2 Bekende archeologische waarden en historische ontwikkeling onderzoeksgebied¹

Vooralsnog dateren de oudste sporen en vondsten uit Zwaag in het laatste kwart van de 12de eeuw, maar een iets hogere ouderdom is niet uitgesloten.

Zwaag bleef in de eeuwen daarna een klein lintdorp met verspreide bebouwing langs de Dorpsstraat. Over de mate van continuïteit van de bewoning op de percelen valt vooralsnog moeilijk iets te zeggen.

Aan de Dorpsstraat van Zwaag zijn diverse opgravingen en waarnemingen uitgevoerd. Deze geven een beeld van de sporen en vondsten die konden worden aangetroffen. Het belangrijkste en meest grootschalige onderzoek heeft plaatsgevonden op perceel

¹ Ontleend aan: Schrickx 2009, paragraaf 2.2 en 2.3.

Dorpsstraat 66 (AWF project 140, OM-nr 13659, rapportnr. 5). Op dit perceel is een huisplaats uit het einde van de 12de eeuw aangetroffen. Van de boerderij zijn weinig sporen teruggevonden, maar duidelijk is dat de voorkant van dit huis meer dan 17 m uit de huidige rooilijn van de Dorpsstraat verwijderd stond. In de sloot rondom de lage terp is veel keramiek gevonden. Dit vondstmateriaal is archeologisch van groot belang voor de vroegste geschiedenis van dit gebied.

Op perceel Dorpsstraat 66 dateren weinig sporen en vondsten uit de 14de-16de eeuw. In de 17de eeuw was dit perceel zeker bebouwd. De vondsten geven een beeld van de materiële cultuur van de bewoners in de Gouden Eeuw.

Van belang zijn verder enkele kleine opgravingen. In 2009 heeft een bescheiden archeologisch onderzoek plaatsgevonden op het perceel Dorpsstraat 186 (AWF project 308, OM-nr 34222, rapportnr. 13). De aangetroffen sporen en vondsten konden net als bij Dorpsstraat 66 worden ingedeeld in drie fasen: fase 1 (1175-1300), fase 2 (1300-1700) en fase 3 (1700-heden). De meeste sporen dateren uit fase 1. Belangrijk was verder dat aanwijzingen zijn gevonden voor de aanwezigheid van een terpje uit de 12de-13de eeuw ten zuiden van het onderzochte perceel. De bewoning lag niet direct aan de Dorpsstraat, maar lag op enige afstand daarvan verwijderd. Ook op perceel Dorpsstraat 294 is een huisterp uit de late 12de eeuw vastgesteld (AWF project 301, OM-nr 29860, rapportnr. 12). Bij dit onderzoek is onder meer een 12de-eeuwse plagenwaterput gevonden.

Uit de directe omgeving van het plangebied zijn enkele vondstmeldingen bekend. Aan weerszijden van Dorpsstraat 310 zijn bij graafwerkzaamheden diverse vondsten uit de periode ná 1500 geborgen (AWF vondstmeldingen 1547 en 1571). In 1981 is aardewerk uit de 12de-13de eeuw verzameld op een terrein op de hoek van Dorpsstraat en de Zwaagmergouw. Ook op een perceel ten oosten van Dorpsstraat 98 is in 1981 aardewerk uit deze periode aangetroffen.

Afbeelding 2. De globale ligging van het plangebied (binnen zwarte cirkel) op de 17de-eeuwse kaart van J. Dou.

Afbeelding 3. De Kadastrale Minuut van 1823 geplot onder de huidige topografie. De nieuwe sloot en verbrede sloot staan nog niet op de huidige topografie.

Voor het plangebied naast Dorpsstraat 304 is voorafgaand aan de opgraving, aan de hand van historische kaarten, een archeologische verwachting voor resten uit de Nieuwe Tijd opgesteld. De historische kaart van Johannes Dou uit circa 1651-1654 geeft voor het eerst een beeld van de bebouwing van Zwaag (afb. 2). De aanwezige huizen langs de Dorpsstraat staan op deze kaart ingetekend. Ongeveer op de locatie van de huidige boerderij aan de Dorpsstraat 304 is een huis getekend. Op basis van deze kaart kan niet worden gezegd of het om een gewoon woonhuis of een stolpboerderij gaat.

Kaarten die een betrouwbaar beeld geven van de bebouwing in Zwaag in de tweede helft van de 17de en in de 18de eeuw bestaan niet. Pas in 1823 verkrijgen we voor het eerst inzicht in de bebouwing via de oudste kadastrale kaart. Deze is goed onder de moderne kadasterkaart te plotten (afb. 3). Ten noorden van de huidige stolpboerderij aan de Dorpsstraat 304 zijn op deze kaart een gebouw en een bijgebouw te zien. Dit zijn voorlopers van de huidige stolp, die wel direct aan de weg stonden. Het erf was onderverdeeld in drie delen. Hierdoor zijn vier verschillende sloten op en om het erf aanwezig geweest, waarvan twee sloten in de 19de of 20ste eeuw moeten zijn gedempt. Het erf was in 1823 in het bezit van boer Pieter Slagter. De oostelijke zijde was in gebruik als huis en erf, de westelijke zijde als boomgaard. Het plangebied lag aan de westelijke zijde en lag binnen de toenmalige boomgaard.

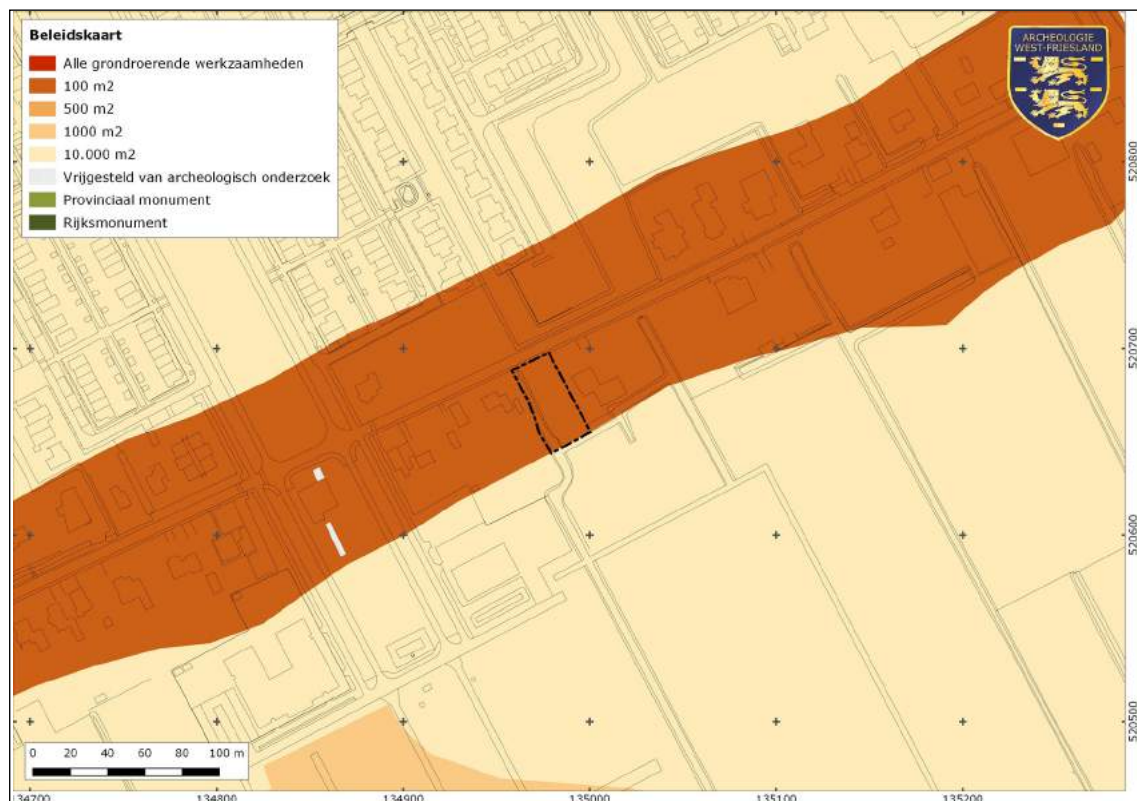
Het lijkt aannemelijk dat vanaf de 17de eeuw tot nu geen huis binnen het plangebied heeft gestaan. Het plangebied is waarschijnlijk wel lange tijd deel geweest van een boerenerf. Voor de Late Middeleeuwen en de 16de eeuw is geen kaartmateriaal beschikbaar. Uit de veldtoets (zie paragraaf 2.1) bleek echter al dat binnen het plangebied waarschijnlijk resten uit de Late Middeleeuwen aanwezig zouden zijn.

2.3 Gespecificeerd verwachtingsmodel

Het plangebied valt binnen de noordelijke rand van het plangebied Andreas Cellariushof. Dit is een nieuw deel van de wijk Bangert & Oosterpolder, dat door watergangen omgeven zal worden. Het plangebied ligt binnen de historische kern van Zwaag, een zone met een hoge archeologische waarde. Op deze locatie was mogelijk al bewoning aanwezig in de Late Middeleeuwen. Vanaf de 17de eeuw stond waarschijnlijk een (stolp)boerderij vlakbij de plaats waar de westelijke nieuwe watergang zal worden gegraven. Rondom de boerderij aan de Dorpsstraat 304 werden sporen van een oudere boerderij, terp, slootdempingen en achtererfstructuren (bijvoorbeeld waterputten) verwacht.

Tijdens eerdere archeologische onderzoeken in Zwaag zijn de sporen in drie of vier verschillende fasen ingedeeld. Voorafgaand aan dit onderzoek ging men uit van vier fasen: fase 1 (1175-1300), fase 2 (1300-1600), fase 3 (1600-1800) en fase 4 (1800-heden). In de fasen 1 en 2 kon het terrein bebouwd zijn geweest. De te verwachten sporen uit deze perioden waren: (afval)kuilen, daliegaten, greppels, sloten, dierbegravingen, (plaggen)waterputten en terplagen/ophogingslagen (lagen met klei en brokjes huttenleem). Het was niet zeker of ter plaatse ook restanten van huizen aanwezig zouden zijn. In eerdere onderzoeken in Zwaag is hier weinig, slechts een enkele paalkuil, van teruggevonden.

In de fasen 3 en 4 was op het terrein waarschijnlijk geen bebouwing aanwezig. Het belendende perceel Dorpsstraat 304 aan de oostkant was wel bebouwd, in ieder geval vanaf de 17de eeuw en mogelijk al eerder. Het terrein was in gebruik als erf of voor agrarische doeleinden. Rond 1823 was het in gebruik als boomgaard. Afval van de bewoners op het belendende perceel kon in de bodem zijn beland, zowel in gedempte sloten als in afvalkuilen. Verder konden askuilen, dierbegravingen, ophogingslagen en bakstenen structuren (bijvoorbeeld waterputten, schuren) worden verwacht.

Afbeelding 4. Het plangebied op een uitsnede van de beleidskaart archeologie van de gemeente Hoorn.

3. Opzet en doel van het onderzoek

De aanleiding voor het archeologisch onderzoek was de voorgenomen aanleg van een sloot, dwars door het perceel naast Dorpsstraat 304 te Zwaag. De bestaande sloot aan de westzijde van het perceel zou worden gedempt. Ten zuiden van het perceel wordt een blok met nieuwbouwhuizen gebouwd, die omringd zal worden door (deels) nieuwe sloten. De aanleg hiervan zal archeologisch worden gemonitord.

Het perceel naast Dorpsstraat 304 ligt binnen het historische dorpslint van Zwaag. Dit lint bevat archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Op de beleidskaart archeologie van de gemeente Hoorn heeft dit lint een vrijstellingsgrens van 100 m² gekregen (afb. 4). Bij ingrepen in de bodem die groter zijn dan 100 m², dient het aspect archeologie in de planvorming te worden meegewogen. Tijdens een proefsleuvenonderzoek diende te worden onderzocht welke archeologische resten binnen het plangebied aanwezig waren en of deze behoudenswaardig waren. Bij de vondst van behoudenswaardige resten, kon worden doorgestart naar een archeologische opgraving. Deze opgraving had als doel het documenteren en het *ex situ* bewaren van de archeologische resten, omdat *in situ* bewaren niet mogelijk was.

De proefsleuf zou volgens het PvE afmetingen van 35 m bij 4 m krijgen. De maximaal op te graven oppervlakte bedroeg 455 m² (35 x 13 m). Dit was de oppervlakte van de te graven sloot, inclusief een talud aan beide zijden. Hierbinnen kon een tweede vlak worden aangelegd met een oppervlakte van 210 m² (35 x 6 m). Bij de start van het onderzoek was al duidelijk dat deze strategie niet houdbaar was. In plaats van eerst een proefsleuf te graven, heeft men meteen een vlak over de hele breedte van de te graven sloot aangelegd (locatie put: zie afb. 3 en 5, bijlage 1).

Uiteindelijk heeft men een minder grote oppervlakte kunnen opgraven dan in het PvE was voorzien. In het PvE was geformuleerd dat de maximaal op te graven oppervlakte 35 x 13 m zou bedragen. In verband met een schuin talud aan beide zijden lukte dit niet. De werkputten 1 tot en met 3 waren bij elkaar 37 bij 9 m (333 m²). Aan breedte is iets ingeboet, maar de lengte van de sleuf is iets groter geworden.

De taluds zijn ook geïnspecteerd op sporen en vondsten en de aanleg van overige sloten en duikers is gemonitord. Hierbij is extra vondstmateriaal verzameld. Een compleet lengte- en breedteprofiel documenteren was niet mogelijk, vanwege de schuine taluds en de sloten aan drie zijden van de werkput. Ter plekke was geen terplachaam aanwezig, dus het profiel door het midden van de werkput was voldoende.

Voor het plangebied is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd in het Programma van Eisen. De vragen zijn onderverdeeld in het onderdeel "proefsleuvenonderzoek" en het onderdeel "opgraving".

Onderzoeksvragen voor het proefsleuvenonderzoek:

Indien middeleeuwse bewoningssporen worden aangetroffen:

- 1a. Wat is de gaafheid en conservering van deze sporen?
- 1b. Wat is de aard en omvang van de vindplaats (zijn één of meerdere huisplaatsen aanwezig)?
- 1c. Is op het terrein sprake van een ophogingslaag? Zo ja, waar is die uit opgebouwd?
- 1d. Is op het terrein nog een restant van de natuurlijke veenlaag aanwezig? Zitten hier sporen

in of liggen op het veen slechts vondsten?

1e. Hoe diep zijn de sporen nog aanwezig?

1f. Wat is de datering van de sporen?

Indien sporen uit de Nieuwe Tijd worden aangetroffen:

2a. Wat is de aard en omvang van deze sporen?

2b. Wat is de datering van deze sporen?

Onderzoeksvragen voor de opgraving:

Algemene vragen:

- Zijn archeologische resten op het terrein aanwezig en uit welke periodes dateren deze?
- Wijzen de eventueel aangetroffen aanwezige archeologische resten op de aanwezigheid van een middeleeuwse huisterp?

Specifieke vragen:

- Wat is de datering van de oudste sporen en vondsten?

Toelichting: Het precieze moment van ontginning van de banne Zwaag en aanvang van de oudste bewoning is nog onderhevig aan discussie. Het tot nu toe onderzochte vondstmateriaal wijst op een datering omstreeks 1175, maar een iets hogere ouderdom is niet uitgesloten. Sporen en vondsten kunnen de datering van omstreeks 1175 onderbouwen dan wel weerleggen.

- Valt op basis van de aangetroffen sporen de omvang van het oorspronkelijke perceel / huisterp te achterhalen? Hoe verhoudt zich deze omvang tot de opzet van de oorspronkelijke ontginningspercelen?

Toelichting: Bij de opgraving op perceel Dorpsstraat 66 is geconstateerd dat het oudste erf ongeveer 15,5 m breed was en vermoedelijk ongeveer 40 m diep. Hierbinnen lag een lage huisterp. Het is onbekend in hoeverre dit een 'standaard' maatvoering is.

- Zijn sporen van een huis uit de 12de-13de eeuw aanwezig?

Toelichting: Sporen van huizen uit de ontginningsfase zijn tot nu toe in West-Friesland zeer weinig aangetroffen. Dit komt vermoedelijk deels door de eenvoudige houten constructie waarvan weinig in de bodem behouden blijft, deels door latere verstoringen en deels doordat nog weinig systematisch archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Ieder archeologisch onderzoek waarbij sporen van huisbouw uit deze fase worden aangetroffen, kan ons inzicht in de huisbouwtraditie in deze regio vergroten.

- Kunnen op basis van de aangetroffen resten uitspraken gedaan worden over de inrichting van het middeleeuwse erf?

Toelichting: De locaties van greppels, kuilen en waterputten zijn van belang voor de reconstructie van de inrichting van het erf.

- Zijn vondsten en sporen uit de periode van de 14de tot en met de 16de eeuw aanwezig? Wat zeggen deze over het gebruik van het terrein in deze periode?

Toelichting: Vermoedelijk was het terrein in deze periode onbebouwd, maar het terrein kan wel als erf zijn gebruikt. Sporen en vondsten uit deze periode zijn tot nu toe erg schaars binnen Zwaag.

Afbeelding 5. De werkput met sporen geplot op de Kadastrale Minuut van 1823.

- Hoe verandert de inrichting van het terrein?

Toelichting: De archeologische onderzoeken aan de Dorpsstraat van Zwaag wijzen erop dat de aanvankelijk smalle percelen in de loop van de tijd zijn samengevoegd tot grotere erven door de demping van sloten.

- Is vondstmateriaal aanwezig uit de 17de en 18de eeuw en wat vertelt ons dit over de bewoners van Zwaag?

Toelichting: Hoewel op het terrein in deze periode naar alle waarschijnlijkheid geen bebouwing aanwezig is, kan wel afval van bewoners van het belendende perceel in de bodem zijn beland. Dit materiaal is van belang voor het beeld van de materiële cultuur van Zwaag, in het kader van het thema stad en platteland.

4. Resultaten

Aan het begin van het onderzoek is een profielsleuf aangelegd in het, op het oog, hoogste gedeelte van het perceel. Deze sleuf is werkput 1 genoemd. In het noordprofiel van werkput 1 (bijlage 2, afb. 7), waren drie lagen zichtbaar bovenop de natuurlijke kleibodem. Direct boven de klei lag een middeleeuwse laag met aan de onderzijde een zeer humeus laagje, waarschijnlijk een restje natuurlijk veen. De ophogingslaag hierboven bleek 17de-eeuws te zijn. De bovenste laag was een vrij schone bouwvoor met enkele 18de- en 19de-eeuwse scherven erin.

De tijdens het onderzoek aangetroffen sporen en vondsten kunnen in grofweg vier fasen worden verdeeld:

- Fase 1 (1200-1325)
- Fase 2 (1325-1400)
- Fase 3 (eind 16de-18de eeuw)
- Fase 4 (19de-20ste eeuw)

In afbeelding 5 zijn de sporen geplot op de Kadastrale Minuut uit circa 1830. Het valt op dat tussen de weg en de meest noordelijke middeleeuwse sloot (S18) ongeveer 10 m afstand zit.

4.1 Fase 1 (1200-1325)

Binnen het plangebied (afb. 6) zijn verschillende sloten, kuilen en een ophogingslaag uit fase 1 aangetroffen. De sporen kunnen mogelijk in twee perioden worden onderverdeeld: een periode van 1200 tot 1275 en een periode tussen 1275 en 1325.

Afbeelding 6. Het plangebied naast Dorpsstraat 304 tijdens de aanleg van het eerste vlak.

Afbeelding 7. Het profiel middenin de latere werkput. Te zien zijn de ophogingslagen en de middeleeuwse kuil S1.

Fase 1200-1275

Vier kuilen hadden mogelijk een vroegere datering dan de overige sporen op het terrein. Het is niet duidelijk of deze sporen samen een structuur vormden. Spoor 2 lag circa 20 m uit spoor 19 en ook circa 20 m uit spoor 23.

Spoor 2 was een rechthoekige kuil (2,8 bij 1,2 m) met twee vullingslagen, waarvan de onderste erg weinig was. In de vulling zijn twee scherven Maaslands wit aardewerk (V14 en V19) gevonden. Spoor 17 was een vierkante kuil (1,0 bij 1,0 m) van 12 cm diepte, die werd oversneden door kuil S19. Spoor 19 was een rechthoekige kuil (2,5 bij 1,1 m) met twee vullingslagen: onderin een zeer humeuze, venige kleilaag, bovenin een humeuze kleilaag met leembrokjes en houtskool, bot en aardewerk. Uit de kuil zijn verzameld: een looddruppel, loodpropje, een spijker, twee fragmenten Paffrath aardewerk en drie scherven kogelpot, waarvan twee met bezemstreekversiering (V34 en V35). Het spoor was 25 cm diep. In het grondmonster (M05) uit de vulling waren geen zaden of plantaardige resten aanwezig. Wel bevatte het kleine ijzerfragmenten en een (haard)slak.² De compacte grond met de grote hoeveelheid houtskool, lijkt erop te wijzen dat het spoor deels is gevuld met haardmateriaal en mogelijk met resten van metaalproductie.

Kuil S23 lag voorbij sloot S3. Deze ronde kuil (diameter 1,6 m, circa 30 cm diep) is in het talud van de werkput waargenomen. Het had dezelfde humeuze kleivulling met houtskool en leem als de andere middeleeuwse sporen.

Fase 1275-1325

In het profiel (noord, bijlage 2) was slecht te zien of de kuil S1 door de middeleeuwse ophogingslaag heen was gegraven of dat de laag over het spoor heen lag. De onderste vulling van S1 leek gelijk aan de vulling van de ophogingslaag: grijze humeuze klei met lichtgrijze kleibrokken, fragmenten dierlijk bot, puntjes en houtskool. In de onderkant van de vulling

² Monster geanalyseerd door L. de Sitter-Homans, vrijwillig medewerker AWF.

Afbeelding 8. Noord-zuid georiënteerde coupe door sloot S3, met brede randzone. De sloot is ingegraven in de natuurlijke lichtgrijze kleilaag waarin een vegetatiehorizont zichtbaar is.

was een restant veraard veen aanwezig. De bovenste laag van S1 was mogelijk een nazak of een deel van de middeleeuwse ophogingslaag. Uit de kuil kwamen drie scherven kogelpot (1 fragment met ribbels en 1 roze scherv, V4). De kuil was circa 20 cm diep.

Spoor 10 was een rechthoekige kuil (2,2 bij 1,0 m) met vlekkerige kleivulling met een diepte van 15 cm. Uit de vulling kwam vondst 12: een paar scherven kogelpot, Paffrath en Siegburg steengoed. De sporen S21 en S16 leken aanvankelijk middeleeuwse kuilen (S21 bevatte middeleeuws aardewerk: V33), maar bleken plantgaten te zijn. De plantgaten waren waarschijnlijk restanten van uitgegraven kluiten van bomen uit de boomgaard.

Verder zijn twee haakse sloten aangetroffen, die waarschijnlijk in deze fase zijn gedempt. Spoor 3 was een west-oost georiënteerde sloot met een brede, door vee vertrappelde randzone (S4 en 5, afb. 8 en afb. 9). De vulling van deze sloot was anders dan de middeleeuwse sporen uit de eerdere fase. De vroege sporen hadden restanten veraard veen in de onderkant van de vulling; de vulling van deze sloot bestond uit grijze klei met brokken lichtgrijze klei. De diepte van de sloot was circa 40 cm, de breedte was circa 3 m. In het vlak was de sloot over een lengte van 8,2 m te volgen. Monster M03 uit de vulling van deze sloot is geanalyseerd; plantenresten of zaden waren hier niet in aanwezig. In de klei zaten slechts enkele zoetwaterschelpen, die in de sloot of in de klei waarmee gedempt is hebben geleefd.³ Als deze sloot een middeleeuwse perceelsgreppel is geweest, heeft men deze in de gebruikperiode erg schoon gehouden. Ook heeft men zeer schone, maar wel humeuze klei gebruikt om te dempen.

In de randzone van de sloot is een zilveren penning gevonden uit de periode 1229-1271 (V15, afb. 10). De penning is geslagen in Arnhem. Op de voorzijde staat graaf Otto II van Gelderland met geheven zwaard en palmtak, met het opschrift "OTTO". Op de achterzijde is een wapenschild met leeuw en biljetten afgebeeld, met randschrift "(AR) NEM ES".

Vondsten in de randzone dateren mogelijk uit de gebruikperiode van de sloot. In het midden

³ Monster geanalyseerd door L. de Sitter-Homans.

Afbeelding 9. De vertrappelde randzone, met koeienpoten, van sloot S3. Op deze plek heeft in de 13de eeuw het vee waarschijnlijk uit de sloot gedronken.

Afbeelding 10. Middeleeuwse zilveren penning (V15), gevonden in de randzone van sloot S3. De munt is geslagen onder Otto II in Arnhem (datering: 1229-1271).

van de 13de eeuw is de sloot waarschijnlijk nog in gebruik geweest. De demping is dan van later in de 13^e eeuw (met protosteengoed, V22).

De tweede sloot, S25, was noord-zuid georiënteerd. De sloot is in het talud van de werkput gezien. De breedte van de sloot was in ieder geval 85 cm, de diepte circa 20 cm. De sloot is over een lengte van 11,8 m gedocumenteerd, maar hij is mogelijk over de hele lengte van het plangebied aanwezig geweest. In de sloot is slechts één scherp kogelpot gevonden (V48), maar door de vulling met grijze klei ligt een middeleeuwse datering voor de hand.

Het is mogelijk dat alle middeleeuwse sporen toch uit één fase stammen. De kuilen vormden dan samen een middeleeuws erf, dat zich tussen de sloten S3 en S25 bevond. In een aantal kuilen zou ouder materiaal terechtgekomen kunnen zijn, waardoor het lijkt alsof de sporen tot een oudere fase behoren. Het erf dateert dan omstreeks 1275-1325, vanwege het samen voorkomen van scherven protosteengoed, bijna-steengoed en echt steengoed op het terrein. De kuilen die werden omgeven door de sloten S3 en S25, bevonden zich in een zone van circa 15 m lengte. Of sloot S18 in deze periode al bestond is niet bekend. Deze is in ieder geval pas in fase 2 gedempt. De afstand tussen de middeleeuwse sloten S18 en S3 was ongeveer 21 m. De afstand tussen de noordelijke sloot (S18) en de kuilen was circa 2,5 m. De afstand tussen de sloten aan de westzijde (S25) en zuidzijde (S3) en de dichtstbijzijnde kuilen was ongeveer 3 m. De minimale breedte van het middeleeuwse perceel is 7 m geweest.

Naast Dorpsstraat 304 was het erf anders ingedeeld dan het opgegraven erf aan de Dorpsstraat 66.⁴ De afstand tussen twee middeleeuwse sloten, die de lengte van het perceel weergeven, was naast Dorpsstraat 304 ongeveer 21 m. Deze sloten bestonden mogelijk niet gelijktijdig. Het erf kan langer zijn geweest dan 21 m. Van een echte huisterp was hier geen sprake. De datering van de sporen is iets later dan die van de sporen aan de Dorpsstraat 66. Mogelijk is de huisplaats één of meerdere generaties later gesticht. De erven kunnen toen een ander uiterlijk gehad hebben dan de erven in de oorspronkelijke ontginning. Dat men niet meer op terpen woonde in een latere periode, zou wellicht te maken kunnen hebben met de afname van wateroverlast.

De lengte van de percelen uit de beginperiode van de bewoning in Zwaag was overigens niet overal gelijk. Aan de Dorpsstraat 66 was het perceel 40 m lang, maar de terp aan de Dorpsstraat 294 was maximaal 28 m lang⁵. In het geval van Dorpsstraat 294 heeft men de achtergrens van het perceel gevonden, maar niet de voorkant. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de vindplaats naast Dorpsstraat 304. De afstand van de huidige weg tot aan de sloot S3 was 31 m. Op deze manier bekeken heeft het perceel een maximale lengte van 31 m gehad. Dit komt vrij goed overeen met de lengte van het perceel aan de Dorpsstraat 294.

Aan de Dorpsstraat 66 zijn de omgreppeling van een erf (1175-1225) en kuilen met veel materiaal gevonden. Verder zijn twee paalkuilen, een waterput, een mestkuil en een begraving van een kalf aangetroffen. Het laatmiddeleeuwse huis heeft waarschijnlijk afmetingen van 13 bij 5 m gehad. Dit erf lag bijna 20 m van de huidige Dorpsstraat af. De grote kuilen waren mogelijk als grondverbetering aangelegd, in plaats van als paalkuilen. Dit is wellicht ook naast Dorpsstraat 304 het geval. Als de sporen samen een middeleeuws erf vormden, dan is het huis maximaal 15 m lang geweest. Dat is althans zo bij een noord-zuid gerichte oriëntatie van het huis. Het is ook mogelijk dat het huis met de lange zijde naar de weg stond. In dat

4 Schrickx 2009a.

5 Schrickx 2009c.

Afbeelding 11. Coupe door de 14de-eeuwse waterkuil S12. De vullingen onderin zijn gelaagd, de bovenste vullingen zijn brokkige dempingslagen.

geval hoorden niet alle aangetroffen middeleeuwse kuilen bij een huisplattegrond. Een breedte van het huis van 15 m is namelijk niet aannemelijk. De middeleeuwse terreininrichting is waarschijnlijk compleet anders geweest dan de inrichting in de Nieuwe Tijd. Het slotenpatroon is verschillend en de huizen lagen in de middeleeuwen verder van de weg af dan de huizen die gebouwd zijn vanaf de 17de eeuw.

4.2 Fase 2 (1325-1400)

Na de demping van het grootste deel van de middeleeuwse sporen, is op het erf nog enige activiteit geweest in de 14de eeuw. De sloot S18 en de waterkuil S12 zijn in de 14de eeuw pas gedempt. Tussen de demping van sloot S3-4-5 en de demping van waterkuil S12 is een dateringsverschil aanwezig. De sloot is waarschijnlijk gedempt in de 13de eeuw. Dit is gebaseerd op het voorkomen van protosteengoed in de vulling. De waterkuil is gedempt in de 14de eeuw. Typisch voor de 14de-eeuwse fase zijn de scherven grijsbakkend aardewerk en steengoed uit Siegburg en Langerwehe. De waterkuil werd mogelijk door vee gebruikt om uit te drinken. Op het terrein is waarschijnlijk geen bewoning geweest in deze periode. Mogelijk werd het terrein als weide voor het vee gebruikt.

Vondsten uit deze periode zijn in Zwaag, en in de rest van West-Friesland, erg schaars. Aan de Dorpsstraat 186 is één sloot gedocumenteerd, die een dempingslaag had met materiaal uit 1475-1550. Dit is een iets latere fase dan fase 2 van het plangebied. Aan de Dorpsstraat 294 is één greppel gevonden, die mogelijk in de periode 1300-1700 dateert.

Waterkuil S12 was op het vlak zichtbaar als rechthoekige kuil met afgeronde hoeken (1,7 m bij 0,9 m), net als de middeleeuwse sporen S1, S2, S10 en S19. In de coupe van waterkuil S12 zijn veel verschillende vullingslagen gedocumenteerd en bemonsterd (afb. 11). De kuil was

Afbeelding 12. Coupe door sloot S18, gedempt in de 14de eeuw.

in de coupe aanwezig van 1,70 m tot 2,60 m - NAP, en was dus nog 90 cm diep. Onderin de kuil waren erg humeuze lagen aanwezig. Eén van de middelste vullingen bestond uit gelaagd zand: hier heeft een tijd water in stilgestaan of het is ontstaan door een overstroming. Later pas is de put echt gedempt met de bovenste drie vullingslagen. Vondst 32 komt waarschijnlijk uit één van de bovenste dempingslagen. Onder dit vondstnummer zijn verzameld: vroeg echt steengoed, vroeg roodbakkerd (Maaslands?) aardewerk en kogelpot. Het gebruik van de waterkuil lag mogelijk binnen de eerste helft van de 14de eeuw.

Uit de humeuze vullingen onderin de waterkuil zijn twee monsters verzameld (M01 en M02). In de onderste, M01, waren voornamelijk zaden van planten te vinden die gewoonlijk langs of in het water van sloten of plassen groeien. Dit zijn vooral goud zuring (*Rumex maritimus*), zilte waterranonkel (*Ranunculus baudetii*) en ganzenvoetsoorten, zoals *Chenopodium rubrum* (rode ganzenvoet) en *Chenopodium glaucum* (zeegroeneganzenvoet). Daarnaast waren aanwezig: enkele zaden van o.a. *Ranunculus sceleratus* (blaartrekkende boterbloem), *Ranunculus spec. Atriplex* (melde) soorten en *Eleocharis palustris* (waterbies). Verder waren opvallend in het monster aanwezig: zoetwaterslakjes, met name poelslakken en schijfhorenslakjes. Als laatste zijn wormeneieren (cocons van aardwormen), insectenonderdelen en wortel- en stengelresten in het monster waargenomen.⁶

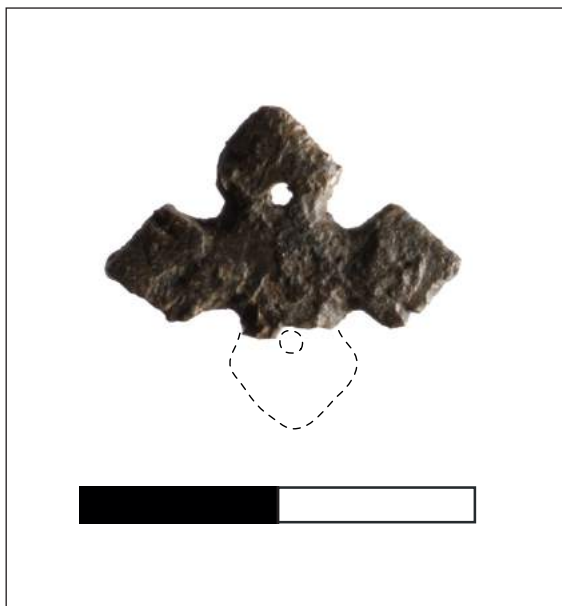
In monster M02 waren, zoals in M01, geen menselijke consumptieresten aanwezig. De

Afbeelding 13. Een deel van de rand van een kogelpot met diepe groeven onder de rand (V29, waarschijnlijk eind 13de eeuw). Dit fragment is gevonden in de vulling van sloot S18.

⁶ Monsters geanalyseerd door L. de Sitter-Homans.

inhoud van het monster was vergelijkbaar met dat van monster M01: ganzenvoet (*Chenopodium*), waterranonkel en enkele zaden van *Juncus* (rus). Verder waren aanwezig: stengel- en wortelfragmenten, houtskoolfragmentjes en enkele foraminiferen. Ook zaten in het monster kleine insectenonderdelen en eikapsels. De zaden geven een beeld van de wilde plantensoorten die in de bodem van de waterkuil hebben kunnen groeien. Door de mens is geen afval in de kuil terecht gekomen. De waterkuil is mogelijk in gebruik geweest voor het vee. Aanwijzingen voor het gebruik van de kuil door mensen zijn niet gevonden; onderdelen van een waterputconstructie van hout waren afwezig. De locatie van de drinkkuil naast de door vee vertrappelde zone, lijkt op een continu gebruik van het terrein te wijzen.

Afbeelding 14. Waarschijnlijk 14de-eeuws metalen beslagplaatje (V26), gevonden in de vulling van sloot S18. Het heeft twee bevestigingsgaatjes gehad, een deel is afgebroken. Het beslag heeft in de middeleeuwen op een lederen voorwerp bevestigd gezeten.

Bij het verdiepen van het vlak ter hoogte van sloot S18 zijn eerst vondsten verzameld uit een ophoging uit de eerste helft van de 17de eeuw. Daarna is onder andere vondstnummers middeleeuws materiaal verzameld uit de slootvulling zelf. Deze vondsten zijn alle onder vermelding van spoornummer 18 verzameld. Sloot S18 was aan de bovenzijde 1,80 m breed, de lengte van de sloot was minimaal 6,8 m. In de coupe was de sloot aanwezig van 1,70 tot 2,30 m - NAP, en was dus nog 60 cm diep (afb. 12). De vulling bestond uit drie lagen. De bovenste laag bevatte zeer humeuze klei met houtskool, verbrande leem, puntjes en veel schelpjes (coupetekening, zie bijlage 2). De middelste vulling bevatte daarnaast ook verbrand

Afbeelding 15. Zilveren Twintigste reaaf of stoter, geslagen in Harderwijk in 1587 onder graaf Leicester (V41, munt 1). Deel van het muntdepot.

bot en lichtgrijze kleivlekken. De onderste vulling was brokkiger; hierin zaten meer lichtgrijs-blauwe kleibrokken, samen met houtskool en verbrande leem. Onder de 13de- en 14de-eeuwse vondsten uit sloot S18 waren een fragment van een kogelpot met diepe ribbels/groeven onder de rand (V29, afb. 13) en leerbeslag (afb. 14). Het leerbeslag is slechts 1,5 cm groot en heeft de vorm van een kruis gehad; één zijde is afgebroken.

4.3 Fase 3 (eind 16de-18de eeuw)

Sporen uit fase 3 waren de ophogingslaag (1600-1650), een dierbegraving (S15) en drie kuilen (S8/S13, S11 en S24). Uit de 15de en 16de eeuw zijn geen sporen gevonden op het perceel. Het enige mogelijk 18de-eeuwse spoor was kuil S24. De overige sporen waren waarschijnlijk 17de-eeuws. Het terrein is in deze fase niet bewoond geweest. Waarschijnlijk was het in gebruik als weiland, akkerland of boomgaard. De ophoging van het terrein aan het begin van de 17de eeuw heeft mogelijk te maken met het gebruik als akkerland. Mogelijk heeft men als bemesting grond met afval erin opgebracht. In deze laag is een kleine zilverschat gevonden (afb. 16). De kleine muntschat (4 zilveren munten) is gedeponerd in 1587 of iets later. Het gaat om Spaanse, Mexicaanse, Vlaamse en Gelderse munten. Het is niet duidelijk of de munten zijn meegekomen (bijv. in een buidel) met de opgebrachte grond of dat ze ter plekke zijn begraven.

De eerste munt is een twintigste reaal of stoter, geslagen in Harderwijk in 1587 (afb. 15). Op de ene zijde staat het borstbeeld van de landvoogd van Leicester met de tekst "CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT" (Eendracht maakt macht).⁷ Op de keerzijde staat een pijlbundel binnen een

Afbeelding 16. Het muntdepot vlak na de vondst.

Afbeelding 17. Zilveren Staten daalder, geslagen in Brugge in 1578 onder Philips II (V41, munt 2). Deel van het muntdepot.

Afbeelding 18. Real d'Ocho met de wapens van Spanje, Castilië en León, geslagen in Mexico na 1572 (V41, munt 3). Deel van het muntdepot.

⁷ Determinaties munten: Frank Postma (vrijwillig medewerker AWF).

versiering en de tekst "MONETA BELGICA GEL" (Nederlandse munt van Gelderland) met Gelders kruis en jaartal. De tweede munt is een zilveren Staten daalder, geslagen in Brugge (muntteken lolie) in 1578 (afb. 17). Op de voorzijde staat een gekroond borstbeeld van Philips II met scepter, met het omschrift: "PHS D G HISP Z REX COMES FLA 1578" (Philips bij de gratie Gods koning van Spanje, graaf van Vlaanderen). Op de achterzijde is een gekroond Oostenrijk-Bourgondisch wapenschild afgebeeld met het omschrift "PACE ET IVSTITIA" (vrede en rechtvaardigheid). De derde munt is een zilveren Real d'Ocho (Reaal van achten of Spaanse mat), geslagen in Mexico (de "M" op de munt) na 1572 (afb. 18). De muntmeester was Bernardo of Luis de Oñate (de "O" op de munt). Op de voorzijde staat het wapen van Spanje (bestaande uit allerlei kleinere wapens) en de tekst: "...GRATIA..." (is waarschijnlijk DEUS GRATIA geweest: bij gratie Gods). Op de achterzijde staat het wapen van Castilië en León met de tekst: "...INDIARVM REX.." (koning van de Indiën). De vierde munt in het muntdepot is in slechte staat: in de munt zit een scheur en de randtekst is verdwenen. Het is ook een zilveren Real d'Ocho (Spaanse mat), geslagen na 1570 (afb. 19).

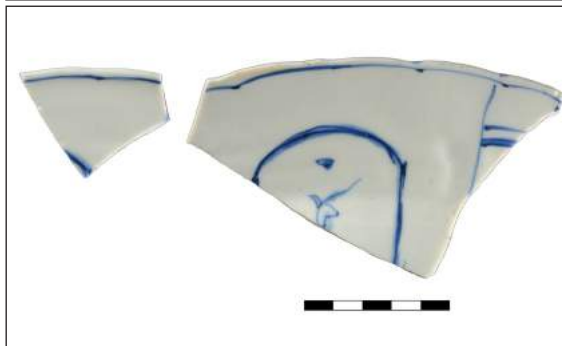
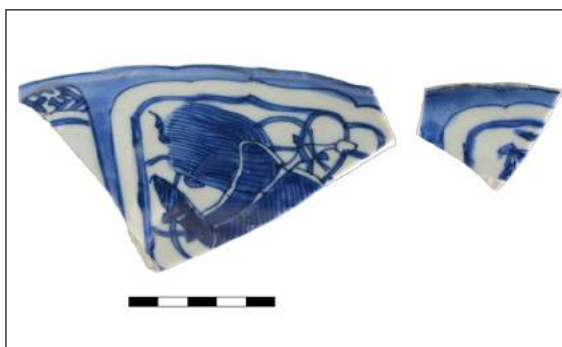
De Spaanse matten zijn, net als de Vlaamse munt, geslagen onder Philips II. De munten in de Spaanse kolonies in Amerika zijn gemaakt volgens de "Pragmáticas de la Nueva Estampa" (regels omtrent nieuwe graving). Philips II heeft deze regels opgesteld in 1566 en ingevoerd in de Spaanse kolonies vanaf 1572.⁸ Op deze nieuwe munten staan de wapens van de gebieden waar de Habsburgers over heersten afgebeeld. De Mexicaanse munt uit Zwaag is geslagen in de oudste muntplaats in de Nieuwe Wereld, in Mexico (sinds 1535), door de eerste muntmeester die daar werkte. De Spaanse matten zijn

Afbeelding 19. Real d'Ocho, geslagen na 1570 (V41, munt 4). Deel van het muntdepot.

Afbeelding 20. Rijderschelling geslagen in Deventer rond 1690 met daarop het wapen van Deventer en een ridder te paard (V42). Detectorvondst langs middeleeuwse sloot S25.

Afbeelding 21 en 22. Voor- en achterzijde van randfragmenten van een diepte schaal van kraakporselein (V44, 1600-1650).

8 Mirabal 2011.

Afbeelding 23. Delen van een bord van kraakporselein (V16, 1600-1650) uit de 17de-eeuwse vondstconcentratie S13.

waarschijnlijk in Nederland terechtgekomen via handelscontacten in Spanje of Vlaanderen, die net als Nederland door de Habsburgers werden bestuurd. Spaanse importeurs van handelswaar uit de Nieuwe Wereld hadden zich in de 16de eeuw in Antwerpen gevestigd.⁹

Op het perceel in Zwaag is, buiten de muntschat, één 17de-eeuwse zilveren munt gevonden uit ca. 1690 (V42). Het is een ridderschelling uit Deventer (afb. 20). Op de voorzijde staat

Afbeelding 24-25. Voor- en achterzijde van een deel van een polychroom beschilderde wandtegel met bloempotdecor (V8, 1600-1650). Op de achterzijde is een deel van een merkteken van de tegelschilder aanwezig.

⁹ Vandewalle 2006.

Afbeelding 26. Fragmenten van een grote faience schotel met blaadjesversiering (o.a. V55, 1650-1700).

het stadswapen van Deventer met kroon en palmtakken, tussen een "6" en een "S". Het omschrift op de voorzijde is: "MO NO ARG CIV DA VEN TRIAE" (nieuwe zilveren munt van de stad Deventer). Op de achterzijde is een ridder te paard met geheven zwaard afgebeeld. Het omschrift luidt: "CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT" (Eendracht maakt macht).

De fragmenten kraakporselein (1600-1650) die op het terrein zijn gevonden, komen voornamelijk uit ophogingen (o.a. V44, afb. 21-22). Mogelijk is dit porselein weggegooid rond 1600 toen het terrein opgehoogd werd, maar het kan ook uit latere, 19de-eeuwse context komen. Het zijn dan erfstukken geweest, die vanaf de 17de eeuw bewaard zijn. In één 17de-eeuwse kuil (S8/S13) zijn fragmenten van een kraakporseleinen bord teruggevonden (V16, afb. 23).

De meeste 17de-eeuwse vondsten zijn verzameld uit de 17de-eeuwse ophogingslaag. Opvallende vondsten,

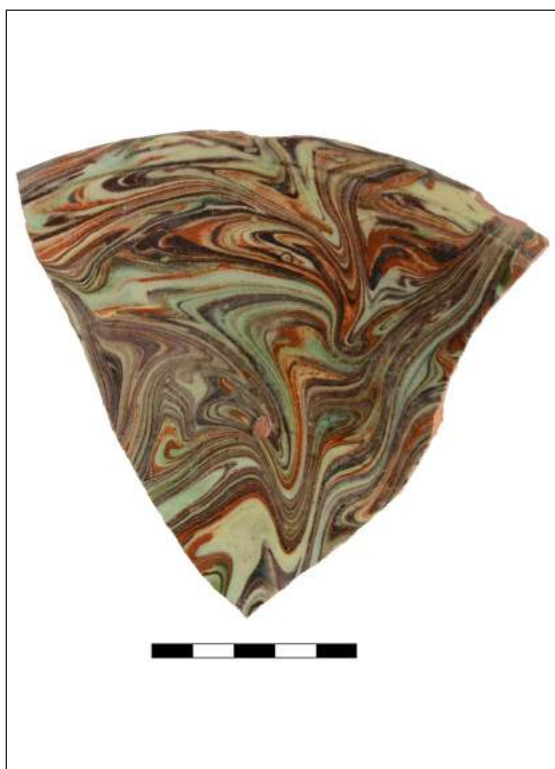

Afbeelding 27. Een metalen kledinghaakje uit de 17de eeuw (V16).

verzameld ter hoogte van sloot S18, zijn een geheel groen geglaazuurd witbakkend bord en een klein randfragment van een kaasvorm van roodbakkend aardewerk (V29). Tijdens de aanleg van de noordelijke helft van de werkput is een fragment van een bord van Noord-Hollands slibaardewerk gevonden (1575-1650, V31). Tussen de aanlegvondsten van de westelijke rand van de werkput, was nog een aantal 17de-eeuwse scherven aanwezig: een fragment van een meerkantig gesneden faience bord met blauwe versiering op de spiegel (1650-1700, V50) en een klein fragment van een witbakkende vuurstolp met groen glazuur (begin 17de eeuw, V50). Een deel van een wandtegel met polychrome beschildering met een bloempotdecor (1600-1650, V8) is ook afkomstig uit de ophoging (afb. 24-25). Op de achterzijde van de tegel staat een deel van een merkteken van de tegelschilder. Verder zijn enkele metalen voorwerpen uit deze periode aangetroffen: een knoopje en kledinghaakje met geometrische versieringen van (een) koper(legering) (afb. 26 en 27).

Afbeelding 28. Een deel van een benen kammetje (V44) uit de 17de-19de eeuw. Hoogte: 5,8 cm, lengte: nog 2,5 cm, dikte: 3 mm.

Afbeelding 29-30. Voor en achterzijde van een fragment van een Italiaanse gemarmerde kom (V47, 1575-1625), gevonden in een 17de-eeuwse ophogingslaag. Hoogte van de kom: 5,8 cm.

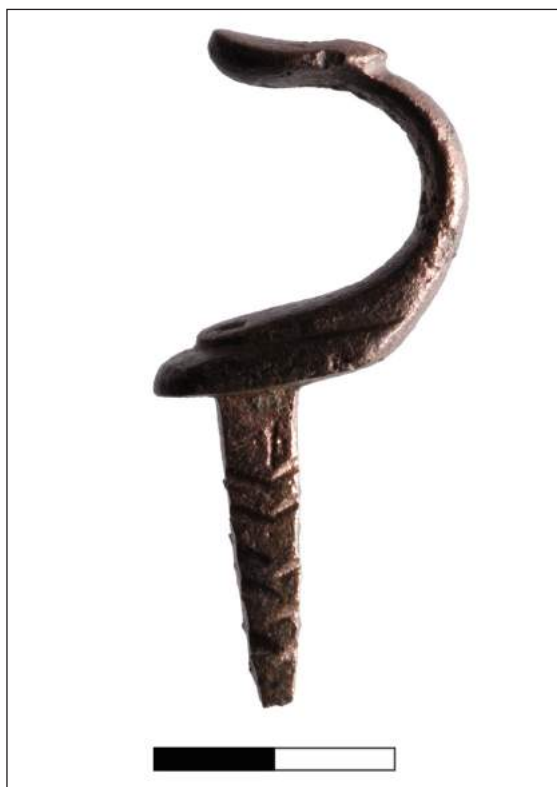
Een benen kammetje is niet nauwkeurig dateerbaar: het stamt uit de periode 17de-19de eeuw (afb. 28).

Uit de stort is een aantal oudere vondsten verzameld: een deel van een gemarmerde Italiaanse kom (1575-1625, V47, afb. 29-30) en een deel van een roodbakkend slibkrasversierd bord (1500-1550, V47). Uit de aanleg van het vlak in het midden van de werkput kwamen een fragment van een bord met slibkrasversiering (1500-1550, V37) en een stuk van een Werra-bord (1575-1630, V37).

De vier 17de-eeuwse sporen op het terrein waren een dierbegraving (S15) en twee kuilen (S8/S13 en S11). De dierbegraving (S15) bevatte het complete skelet van een rund, dat ouder was dan 4 jaar (V21). De kuil waarin het rund is begraven mat 1,8 m bij 0,7 m. Dit dier is in het noordelijke gedeelte van het terrein begraven. De schofthoogte van het rund lag tussen 130,5 en 135,7 cm.¹⁰ Tijdens de opgraving is het dier op de rug aangetroffen, waarbij de achterpoten gestrekt langs de ruggengraat richting de kop lagen. De beenderen lagen nog precies in verband. De voorpoten lagen op en rondom de kop. Het gedeelte van de schedel waar de horens zitten ontbrak, maar op de overgebleven schedeldelen zijn geen haksporen waargenomen. Gezien de hogere leeftijd is het waarschijnlijk dat het dier is gehouden voor de productie van melk, en niet voor het vlees.

Op het hele skelet zijn enkele lichte pathologische verschijnselen waargenomen, die mogelijk duiden op het gebruik als lastdier. Op de koppen van de femur waren ondiepe snijsporen zichtbaar. Waarschijnlijk zijn de achterpoten losgesneden om deze gestrekt op het dier te leggen. Aanwijzingen dat het vlees van het dier is geconsumeerd of dat het dier ziek was zijn niet gevonden.

Iets meer richting het zuiden van de werkput is ook een kuil met dierlijke botten (S11) gevonden. Dit spoor lag half in het talud en kon daardoor niet geheel onderzocht worden. In de kuil is de achterste helft van een schaap of geit, ouder dan 2,5 jaar, aangetroffen (V13). Het dier had een schofthoogte tussen 55,2 en 60,2 cm. Het dier lag op de buik met de achterpoten naar

Afbeelding 31. Een metalen kledinghaakje met geometrische versieringen (V39).

Afbeelding 32. Een metalen knoopje met geometrische versieringen (V39).

¹⁰ Determinatie dierlijk bot: J. van Leeuwen (AWF).

achter gestrekt. Gezien de hogere leeftijd is het waarschijnlijk dat het dier is gehouden voor de productie van wol en/of melk, en niet voor het vlees. Op één van de middenvoetsbeentjes is een snijspoor waargenomen. Mogelijk duidt dit op het villen van het dier, waarbij de huid aan de onderkant van de poten wordt losgesneden. Gezien het anatomisch verband waarin de botten zijn gevonden is het niet waarschijnlijk dat het dier is geslacht voor consumptie van het vlees. Een opvallend fenomeen is een hakspoor in het stuitje van het dier. Dit hakspoor bevindt zich precies in het midden van het bot, maar het bot is duidelijk geheeld. Blijkbaar is het dier tijdens het leven een keer gewond geraakt. Aanwijzingen dat het dier ziek was, zijn niet gevonden.

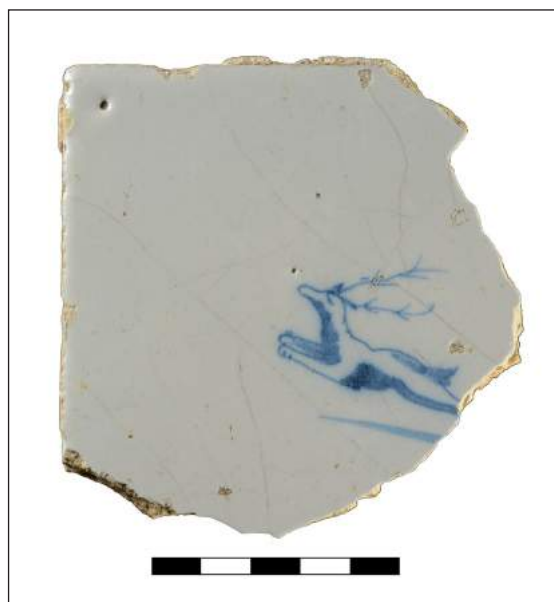
Spoor 13 was een vondstconcentratie, gevonden bij het couperen van kuil S6. De vondstconcentratie was waarschijnlijk afkomstig uit kuil S8 (1650-1700). De datering van de naastgelegen kuilen S6 en S7 is waarschijnlijk 19de-eeuws. Kuil S8 (1,0 bij 1,0 m) had een vulling van donkergrijze klei met houtskool, aardewerk en glas. In de vondstconcentratie (S13) is een koperen (ophang)haakje gevonden (V16, afb. 31). Verder vond men hierin een pijpenkop, een deel van een witte wandtegels en fragmenten faience, porselein en roodbakkend aardewerk (1650-1700). Ook zijn fragmenten van een grote faience schotel met bloemetjesversiering (V55, afb. 32, 1650-1700) gevonden. Deze kuil is in de 19de eeuw deels verspit, waardoor fragmenten van deze schotel ook in 19de-eeuwse sporen terecht zijn gekomen.

Kuil S24 was mogelijk het enige 18de-eeuwse spoor op het terrein. De tegel met springend hert (V43, afb. 33) kwam uit deze kuil. Typisch 18de-eeuwse vondsten zijn de fragmenten van bordjes van "saltglazed stoneware" (V39). Eén fragment is van zogenoemd "scratch blue", lichtgrijs steengoed met ingekraste versiering met daarin blauw glazuur (ca. 1740-1770). Beide zijn in Engeland gemaakt.

4.4 Fase 4 (19de-20ste eeuw)

De eigenaars van het erf

Na afloop van het gravende onderzoek is kadastraal onderzoek verricht naar de eigenaars en de splitsing van de percelen van de boerderij aan de Dorpsstraat 304.¹¹ Vanaf 1832 tot 1970 is de verkoop van de onderdelen van het erf te volgen. In de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafelen van de Kadastrale Minuut was de eigenaresse van de boerderij in 1832 de weduwe van boer Pieter Slagter. Zij bezat naast het huis en erf (kadastraal nummer 22), een grote strook weiland (ten zuiden van de boerderij, kadastraal nummer 21) en parallel aan de Dorpsstraat twee percelen met een boomgaard erop (kadastrale nummers 23 en 24). Het plangebied waarbinnen het

Afbeelding 33. Een deel van een wandtegels met een jachtscène met springend hert (V43, 1650-1750).

¹¹ Het kadastraal onderzoek is verricht door dhr. D. van Doorm, vrijwilliger van AWF.

archeologisch onderzoek is uitgevoerd, omvat een deel van het perceel met kadastraal nummer 23 en een deel van het perceel met kadastraal nummer 24.

De boerderij was achtereenvolgens in de volgende handen:

1832 : De weduwe van de boer Pieter Slagter met als woonplaats Zwaag;

1837 : De heer Jan Visser, van beroep bouwman, wonende te Zwaagdijk;

1845 : De heer Jan Visser, landeigenaar, wonende te Hoogkarspel;

1846 : Mevrouw Liefje Slagter, weduwe van de heer Jan Visser, van beroep landvrouw te Zwaag;

1894 : Hendrik Rol, hoofdonderwijzer, wonende te Abbekerk.

De boerderij werd vervolgens in drie fasen gesloopt, te weten: in 1893, 1894 en 1900.

In 1900 is vervolgens een nieuwe woning gebouwd.

1915 : de heer Willem Balk, van beroep tuinder en wonende te Hoorn;

1921 : de heer Cornelis Brieffies, tuinbouwer, die Hoorn als woonplaats had;

1923 : de heer Cornelis Tamiszn Jong, zonder beroep en wonende in Zwaag. Deze kocht alleen het huis/de schuur en het erf (dus zonder boomgaard). De boomgaard werd in 1925 door de heer Brieffies verkocht aan de heer Cornelis Quant, timmerman te Zwaag;

1943: De heer Theodorus Petrus Pieterszoon Vriend, fruitkweker, wonende te Zwaag;

1970: Het huis met erf en schuur werd door de heer Vriend verkocht.

De boomgaard hoorde tot 1923 bij de boerderij, daarna is zij een aantal keer apart verkocht.

De boomgaard is achtereenvolgens verkocht aan:

1925: de heer Cornelis Quant, timmerman en wonende te Zwaag;

1929: de heer Cornelis Tamiszn Jong, zonder beroep, wonende te Zwaag;

Afbeelding 34. De vullingslagen met as en houtskool van kuil S26 in de coupe in het talud.

Afbeelding 35. Het blootleggen van de kachelpan waarin een hondje was begraven. De kachelpan werd afgedekt door een 19de-eeuwse witbakkende schotel. Naast de pot lag een tweede hond begraven. Het geheel lag in een kuil met verschillende vullingslagen (S26).

Afbeelding 36. De roodbakkende kachelpan met rondmerk uit Bergen op Zoom (1798-ca. 1890, rond, op pootjes, rechte steel), waarin en waarnaast twee honden lagen begraven (V49, S26). Randdiameter buitenrand: 35 cm, binnenrand: 28,5 cm.

Afbeelding 37. De vrijgelegde kachelpan, afgedekt met een gebroken witbakkende schotel, met links de begraafing van een grote hond (S26).

1943: de heer Theodorus Petrus Vriend, fruitkweker en wonende in Zwaag;

1969: De boomgaard werd door de heer Vriend verkocht.

In 1925 is de boomgaard, behorende bij de woning, afzonderlijk verkocht en dus van het totale perceel afgesplitst. In 1943 werd de boomgaard weer betrokken bij de woning, schuur en erf. De huidige vorm van het perceel dat het plangebied vormt, is waarschijnlijk ontstaan in 1925, bij de splitsing, of in 1943, bij de toevoeging van de boomgaard.

De sporen

In de 19de eeuw was dit stukje land in gebruik als boomgaard (zie Kadastrale Minuut). Dit wijst in eerste instantie niet op een intensief gebruik van het terrein. Toch heeft men van alles in de bodem begraven tussen de bomen. Uit fase 4 zijn drie kuilen (S6/S7, S14/S20 en S26), een kuil/greppel (S22) en een put (S27) gedocumenteerd. In één kuil waren twee dierbegravingen aanwezig (S26).

Tijdens de opgraving zijn geen sporen teruggevonden van een erfscheiding tussen de twee percelen waar de boomgaard op stond. De breedte (noord-zuid) van de twee percelen samen was in de 19de eeuw ongeveer 43 m. In de 20ste eeuw zijn de percelen opnieuw ingedeeld, waardoor het huidige plangebied is ontstaan: een noord-zuid gericht perceel, los van het erf van de stolpboerderij. De lengte van het perceel werd toen 48,5 m, de breedte werd 19,5 m. Het is opvallend dat de sporen uit de voorgaande fase (eind 16de-18de eeuw), zich binnen het hele onderzoeksgebied verspreid bevonden. De sporen uit de 19de en 20ste eeuw zijn uitsluitend op het zuidelijke 19de-eeuwse perceel gevonden. De stolp heeft men in het jaar 1900 verplaatst richting het zuiden. Waarschijnlijk werd daardoor de zuidzijde van het erf intensiever gebruikt. Kuil S6/S7 bestond uit een vierkante kuil (S6; 1,6 bij 1,6 m), waar een kleinere, rechthoekige kuil (S7; 0,9 bij 1,1 m) doorheen was gegraven. De vierkante kuil had een vulling van donkergrijze klei met veel houtskool en oranje as. Deze kuil was 22 cm diep. De kleinere kuil was gevuld met mortel en baksteenpuin; het leek een uitbraakspoor te zijn. Het is niet duidelijk wat men uitgebroken heeft. In deze sporen zijn geen vondsten gedaan, wat de datering lastig maakt.

Kuil S14/S20 was een grote ovale kuil (S20; 2,9 m bij 1,9 m), waar een kleinere kuil (S14; 1,8 bij 1,1 m) doorheen was gegraven. Ook was in de vulling van S20 een ronde, oranje asplek aanwezig. Spoor 14, de rechthoekige "bak" in het spoor, was circa 40 cm diep en was gevuld met klei en zandlenzen. In de ovale kuil zijn een groene glazen fles en een ijzeren spijker (V20) gevonden. In het rechthoekige spoor zat een platgeslagen dopje van blik (V18).

Kuil/greppel S22 is in het oostelijke talud van de werkput gezien. Deze kleiige baan met puin, zand en schelp had een diepte van minimaal 30 cm. Dit spoor lijkt kuil S11 te oversnijden. Hierin was de begraving van een schaap (V13) aanwezig, die waarschijnlijk in de 17de eeuw dateert.

Het meest opvallende spoor uit fase 4 was kuil S26. In de doorsnede van de kuil waren drie verschillende vullingslagen van klei met brokjes as en houtskool te zien (zie afb. 34). De kuil was rechthoekig met afgeronde hoeken (2 m bij minimaal 1 m). In het midden van de kuil is later een ronde kuil gegraven om een roodbakkende kachelpan in te begraven. De bovenkant van de rand van de kachelpan lag op 1,33 m - NAP, de onderzijde van de kuil lag op 1,98 m - NAP.

Naast de pan lag het skelet van een hond (afb. 35 en 37). De kachelpan heeft een rondmerk uit Bergen op Zoom (1798-ca. 1890, V49) op de buitenzijde.¹² Het is een ronde pan op pootjes met een rechte steel (zie afb. 36). De randdiameter van de buitenrand is 35 cm, de diameter van de binnenrand is 28,5 cm. De kachelpan was afgedekt met een 19de-eeuws witbakkend bord met lichtgeel glazuur en tekst op de rand (waarschijnlijk uit Frechen, V49), die ondersteboven op de rand van de pan lag. Het glazuur was bijna helemaal van het bord afgebladderd, de Duitstalige tekst op de rand was onleesbaar. In de kachelpan bleek het skelet van een tweede hond te liggen.

De hond naast de afgedekte kachelpan was volwassen (ouder dan 7 maanden). Van het dier is alleen de bovenste helft aangetroffen.¹³

Mogelijk was het onderlichaam recentelijk vergraven. De hond lag op zijn rechter zij, in een curve rondom de kachelpan. Het is niet helemaal duidelijk hoe de voorpoten lagen, maar ze lagen mogelijk langs het lichaam naar achteren. De aangetroffen botresten lagen grotendeels in anatomisch verband, maar waren wel zeer gefragmenteerd. Gezien de bouw van de kop (verkorte snuit) en de stevigheid van de nekwervels ging het waarschijnlijk om een waakhond-ras, zoals een dog. De schofthoogte kon niet worden bepaald, maar het was een middelgrote tot grote hond. Op het skelet zijn geen pathologische sporen of bewerkingssporen waargenomen.

Het hondje dat in de pot lag, was een stuk ouder en kleiner. Tijdens de lichting was niet

Afbeelding 38. Deel van een kaasvorm van roodbakkend aardewerk (V58, 1600-1650). Aan de binnenzijde zijn wit slib en loodglazuur aangebracht. Hoogte van de kaasvorm: ca. 13 cm.

¹² Determinatie van merk aan de hand van: Groeneweg 1992.

¹³ Determinatie dierlijk bot: J. van Leeuwen (AWF).

Afbeelding 39. De steel van een bakpan van vroeg roodbakkerd aardewerk (V58, eind 13de-begin 14de eeuw). De steel heeft een kogelpot-achtige vorm. De scherf is gevonden bij de aanleg van de sloot aan de westzijde van het plangebied (buiten de werkput). Diameter ca. 4 cm.

Afbeelding 40. Deel van een polychroom beschilderde wandtegel met afbeelding van een koe (V58, 1575-1625). Geschilderd in kwadraat met palmethoek in spaartechniek. De tegel is 13,2 bij 13,2 cm geweest.

Afbeelding 41. Looddruuppel en spinsteen(?) (V58), waarschijnlijk met laatmiddeleeuwse datering, gevonden tijdens het verbreden van de sloot aan de westzijde van het plangebied (buiten de werkput).

duidelijk zichtbaar hoe het dier had gelegen. Het ging om een kleine hondensoort met een schofthoogte van minder dan 30 cm. Op het botmateriaal zijn veel sporen van zware slijtage aan gewrichten waargenomen, vooral in de rugwervels en de poten. Het dier had een erg slecht gebit, met zware aanslag op de nog aanwezige tanden. Veel tanden en kiezen waren tijdens het leven uitgevallen. Waarschijnlijk had het dier een zeer hoge leeftijd toen het overleed. Op het botmateriaal zijn geen bewerkingssporen waargenomen.

De twee honden waren wellicht de huisdieren van de boerderij, die na hun overlijden op het perceel bij elkaar begraven zijn. Het is niet duidelijk of ze beide een natuurlijke dood gestorven zijn, en of ze tegelijk dood zijn gegaan. Mogelijk is de grote hond enige tijd na de begraving van de kleine hond, naast de pot bijgezet. De kachelpan fungeerde als een soort grafkistje voor de kleine hond. Deze zorgvuldige manier van begraven toont de emotionele band die het baasje met zijn honden heeft gehad.

Bij de verbreding van de sloot ten westen van de opgravingsput, langs de oostzijde van het erf van Dorpsstraat 302, zijn veel vondsten verzameld. De vondsten dateren in de Late Middeleeuwen tot en met de 20ste eeuw (V58). Dit betekent mogelijk dat ten westen van de middeleeuwse sloot S25, ook een middeleeuws erf heeft gelegen of dat het (deels) opgegraven erf doorliep richting het westen. Opvallende vondsten uit dit deel van het plangebied waren: een deel van een kaasvorm van roodbakkerd aardewerk (1600-1650, afb. 38), een steel van een bakpan van vroeg roodbakkerd aardewerk (eind 13de-begin 14de eeuw, afb. 39), een groot stuk van een wandtegel met versiering met een koe (1575-1625, afb. 40), een slijpsteen (mogelijk middeleeuws), een spinsteen en looddruuppel (middeleeuws, afb. 41), een messing sleutel (afb. 42) en tinnen miniatuur bordje (mogelijk 17de-eeuws).

De middeleeuwse vondsten zijn mogelijk afkomstig uit sporen, de 17de-eeuwse vondsten kwamen waarschijnlijk uit de ophoging van het terrein.

In het talud van deze verbrede sloot is ook een deel van een houten schuit gevonden (afb. 43, tekening: zie bijlage 3). Waarschijnlijk ging het om de resten van een 16-voets houten schuit. Dit type is vooral bekend in echte vaarpolders in West-Friesland, zoals bij Langedijk en in polder Het Grootslag. Het vervoer van goederen van en naar de percelen landbouwgrond geschiedde met houten schuiten die al "kloetend" of zeilend werden voortbewogen (afb. 44). Een kloet was een houten stok van ongeveer vier meter lengte met aan de onderkant een metalen "flint". Aan de bovenkant zat een houten "helt", een handvat. Aan het roer van de schuit zat een helmstok waarmee men kon sturen. In de zeilbank zat een gat waarin een mast gezet kon worden om bij gunstig weer te kunnen zeilen. De oudste schuiten bestonden helemaal uit hout. De eerste ijzeren schuiten werden rond 1900 lokaal gemaakt¹⁴. De ouderdom van de gevonden schuit is lastig te bepalen, omdat men lang volgens dezelfde traditie schuiten heeft gebouwd. Waarschijnlijk was dit een 19de-eeuwse schuit.

De polderschuit is ongeveer 5 m lang, 1 m breed en 0,5 m hoog geweest. Hij lag waarschijnlijk slechts 15 cm boven het water uit. De houten planken waren gebreeuwd met koeienhaar en teer. De bodemplaten zaten enkel met houten pennen vast. De huidgang was ca. 3 cm dik en zat vastgespijkerd met om en om houten pennen en gesmede nagels met vierkante kop. Ongeveer in het midden van de schuit was een reparatie met een eikenhouten inzetstuk aangebracht. Tegen het voorstevan was een reparatie met een plaatje zink uitgevoerd.

Afbeelding 42. Een sleuteltje van koper(legering), waarschijnlijk uit de 17de eeuw (V58).

Afbeelding 43. Het uit het sloottalud getakelde restant van een houten schuit (voor tekening zie bijlage 3).

14 Bakker & Windt 2013, 24.

Afbeelding 44. Deelnemers aan het Nationaal Kampioenschap kloeten bij Museum BroekerVeiling te Broek op Langedijk (foto: ToerismeLangedijk.nl).

Afbeelding 45. De 20ste-eeuwse put (S27) met erachter het reeds uitgegraven sloottalud. In de natuurlijke klei zijn spoellaagjes en de insteek van de (moderne) sloot (S9) aan de zuidzijde van het plangebied te zien.

Sporen die uit het begin van de 20ste eeuw dateren waren: de put S27, een bruggenhoofd en de demping van sloot S9 aan de zuidelijke rand van het plangebied. Put S27 had een ronde bakstenen rand (3 lagen oranje-rood, 18*8,5*5 cm) met daaronder houten rechtopstaande planken in een cirkelvorm. De planken stonden op een soort hoepel, gemaakt van dunne houten plankjes. Het hout is verzameld als monster M07. Alle onderdelen waren gemaakt uit naaldhout. De vulling van de put bestond uit klei en zand, de insteek bevatte bruin-grijze klei (afb. 45). De bovenzijde van de bakstenen rand lag op 1,98 m - NAP. Dit is vrij diep ten opzichte van de andere sporen; waarschijnlijk is een groot deel van de bakstenen mantel gesloopt om een bruggenhoofd erop aan te leggen. De onderzijde van het spoor lag op 3,0 m - NAP. De bakstenen rand en het hout eronder waren samen circa 60 cm hoog. Op 40 cm diepte was een dik pakket takken aanwezig. De functie van de put is onbekend. Tijdens het veldwerk werd gedacht aan een brongasput, maar daar

was de put te klein voor. Tevens zijn sporen van een bijbehorende buisinstallatie direct naast de put niet aangetroffen. Waarschijnlijk is S27 een waterput geweest.

Het bruggenhoofd dat over de waterput heen is gebouwd, bestond uit een rechthoekige bakstenen fundering met een betonnen rand. De bakstenen fundering was 1,5 steens, nog acht lagen hoog (62 cm hoog) en bestond uit rode bakstenen (21*9*7 cm) met harde mortel. Het is waarschijnlijk de fundering geweest van een bruggetje dat over sloot S9 heeft gelegen. Deze sloot was gedempt met klei, beton, puin, veel glas en zelfs een boom. De demping deed heel recent aan. Uit de vulling zijn een oranje glazen inktfles en een klein groen glazen flesje (V11) verzameld. Waarschijnlijk stamt deze demping uit 1925 of 1943, toen het perceel zijn huidige vorm kreeg.

5 Synthese

Voorafgaand aan het onderzoek naast Dorpsstraat 304 is een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld. Uit de boringen tijdens de veldtoets bleek dat het terrein opgehoogd was en dat ter plekke middeleeuws aardewerk aanwezig was. Voor het terrein gold een hoge verwachting op het aantreffen van sporen uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Tijdens het onderzoek zijn ook daadwerkelijk sporen uit deze perioden gedocumenteerd. De vindplaats heeft ook sporen en vondsten opgeleverd uit de 14de eeuw en het einde van de 16de eeuw. Sporen uit deze perioden waren in Zwaag tot nu toe schaars. De oudste en meest compleet opgegraven huisplaats in Zwaag is nog steeds de terp van Dorpsstraat 66. De belangrijkste onderzoeksvragen in het recente onderzoek hadden betrekking op de ouderdom van de middeleeuwse sporen en de indeling van het erf. Het is de vraag of het erf van de Dorpsstraat 66 typisch is voor alle erven uit de ontginningsperiode van Zwaag.

Het erf naast Dorpsstraat 304 is slechts voor een deel opgegraven. Het vondstmateriaal duidt niet op een datering vóór 1200. De lengte van het middeleeuwse perceel (maximaal 31 m) vertoont meer gelijkenis met het perceel op Dorpsstraat 294 (maximaal 28 m). Het perceel aan Dorpsstraat 66 was dus ouder, veel sterker opgehoogd en had een grotere lengte (40 m). Het erf lag hier ongeveer 20 m uit de weg van de huidige Dorpsstraat. Naast Dorpsstraat 304 lagen de meest noordelijke middeleeuwse sporen slechts ongeveer 14 m van de huidige weg af. Een mogelijke oorzaak van het verschil tussen de twee erven is het verschil in datering. Mogelijk is de huisplaats naast Dorpsstraat 304 één of meerdere generaties later gesticht dan de huisplaats aan de Dorpsstraat 66. Wellicht hadden de erven in de loop van de 13de eeuw een ander uiterlijk dan de erven in de oorspronkelijke ontginning, eind 12de eeuw. Dat men niet meer op een terp woonde in een latere periode, zou te maken kunnen hebben met de afname van de wateroverlast.

Sporen uit de periode 14de-16de eeuw waren tot nu toe schaars in Zwaag. In deze opgraving zijn twee 14de-eeuwse sporen gevonden, maar sporen van huizen uit deze periode ontbreken nog steeds. Uit het einde van de 16de eeuw is een kleine muntschat gevonden. Sporen uit deze periode ontbraken. Het erf was in de 14de-16de eeuw waarschijnlijk niet bebouwd, maar was wel in gebruik als weiland of erf. Uit de periode rond 1600 zijn een aantal stukken importaardewerk gevonden, o.a. delen van borden en schotels van kraakporselein en een deel van een Italiaanse gemarmerde kom. Verder vond men ook roodbakkend gebruiksaardewerk, bijvoorbeeld delen van kaasvormen. Dit wijst erop dat de melkveehouders van de stolpboerderij op Dorpsstraat 304 ook kaas produceerden. De importen suggereren dat deze boerenfamilie redelijk welvarend was. In andere dorpen rondom Hoorn, bijvoorbeeld in Berkhout, is dezelfde relatieve rijkdom te zien in de materiële cultuur van de stolpbewoners rond 1600.

De eigenaars van de twee begraven honden zijn niet goed te achterhalen. In de 19de eeuw heeft de boerderij verschillende eigenaars gehad. Het aardewerk, de kachelpan en het Frechen bord, is niet zo strak te dateren dat we de baasjes kunnen aanwijzen.

Afbeelding 46. De houten delen van een waterput uit de vroege 20ste eeuw (S27, M07).

6 Beantwoording onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen voor het proefsleuvenonderzoek:

Indien middeleeuwse bewoningssporen worden aangetroffen:

1a. Wat is de gaafheid en conservering van deze sporen?

De in Zwaag aangetroffen middeleeuwse bewoningssporen hadden een goede gaafheid en conservering.

1b. Wat is de aard en omvang van de vindplaats (zijn één of meerdere huisplaatsen aanwezig)?

De gevonden sporen waren mogelijk de restanten van één huisplaats. De huisplaats is niet compleet opgegraven. Een deel van de sloten die het huisperceel hebben omringd, een aantal kuilen en een waterkuil zijn teruggevonden.

1c. Is op het terrein sprake van een ophogingslaag? Zo ja, waar is die uit opgebouwd?

Op het terrein was een dunne middeleeuwse ophogingslaag van 15 cm dikte aanwezig. Deze laag bestond uit grijze, humeuze klei met stukjes dierlijk bot, puntjes, lichtgrijze kleibrokjes, aardewerk en houtskool.

1d. Is op het terrein nog een restant van de natuurlijke veenlaag aanwezig? Zitten hier sporen in of liggen op het veen slechts vondsten?

Een klein restant van de veenlaag, van enkele centimeters dik, is bewaard gebleven. Hier zijn een aantal middeleeuwse sporen doorheen gegraven. Op het veen lagen geen vondsten.

1e. Hoe diep zijn de sporen nog aanwezig?

De middeleeuwse sporen zijn aangetroffen tussen 1,40 m - NAP (circa 60 cm - Mv) en 2,60 m - NAP (circa 1,80 m - Mv).

1f. Wat is de datering van de sporen?

De sporen dateerden in de periode tussen circa 1200 en 1325 en de periode tussen 1325 en 1400.

Indien sporen uit de Nieuwe Tijd worden aangetroffen:

2a. Wat is de aard en omvang van deze sporen?

Op het terrein zijn (achter)erfstructuren uit de Nieuwe Tijd gevonden. Het terrein was niet bebouwd in deze periode, maar werd wel intensief gebruikt.

2b. Wat is de datering van deze sporen?

Over het gehele terrein was een kleiige ophogingslaag uit de 17de eeuw aanwezig. Hierin zaten ook vondsten uit het einde van de 16de eeuw. Uit de 17de en 18de eeuw zijn kuilen en dierbegravingen aangetroffen. Uit de 19de-20ste eeuw zijn kuilen, dierbegravingen, een waterput, een slootdemping, bruggenhoofd en een deel van een houten schuit gevonden.

Onderzoeksvragen voor de opgraving:

Algemene vragen:

- Zijn archeologische resten op het terrein aanwezig en uit welke periodes dateren deze?

De aangetroffen archeologische resten kunnen in vier perioden worden ingedeeld:

- Fase 1 (1200-1325)
- Fase 2 (1325-1400)
- Fase 3 (eind 16de-18de eeuw)
- Fase 4 (19de-20ste eeuw)

- Wijzen de eventueel aangetroffen aanwezige archeologische resten op de aanwezigheid van een middeleeuwse huisterp?

Van een middeleeuwse huisterp was geen sprake. De ophoging die is aangetroffen bestond uit slechts één laag met een dikte van 15 cm.

Specifieke vragen:

- Wat is de datering van de oudste sporen en vondsten?

Toelichting: Het precieze moment van ontginning van de banne Zwaag en aanvang van de oudste bewoning is nog onderhevig aan discussie. Het tot nu toe onderzochte vondstmateriaal wijst op een datering omstreeks 1175, maar een iets hogere ouderdom is niet uitgesloten. Sporen en vondsten kunnen de datering van omstreeks 1175 onderbouwen dan wel weerleggen.

De oudste sporen en vondsten dateren mogelijk in de periode 1200-1275. Vondsten met een datering in de late 12de eeuw zijn niet gedaan. Een begindatering van de bewoning in Zwaag omstreeks 1175 kan hiermee niet weerlegd worden.

- Valt op basis van de aangetroffen sporen de omvang van het oorspronkelijke perceel / huisterp te achterhalen? Hoe verhoudt zich deze omvang tot de opzet van de oorspronkelijke ontginningspercelen?

Toelichting: Bij de opgraving op perceel Dorpsstraat 66 is geconstateerd dat het oudste erf ongeveer 15,5 m breed was en vermoedelijk ongeveer 40 m diep¹⁵. Hierbinnen lag een lage huisterp. Het is onbekend in hoeverre dit een 'standaard' maatvoering is.

Naast Dorpsstraat 304 was het erf anders ingedeeld dan het erf aan de Dorpsstraat 66. De afstand tussen twee middeleeuwse sloten, die de lengte van het perceel aangeven, was circa 21 m. Deze sloten bestonden misschien niet gelijktijdig. Mogelijk is het erf langer geweest dan 21 m. De clustering van middeleeuwse sporen had een lengte van circa 15 m. De breedte van het erf kon niet bepaald worden; deze was minimaal 7 m. Van een echte huisterp was hier geen sprake. De datering van de sporen is iets later dan die van de sporen aan de Dorpsstraat 66. Mogelijk is de huisplaats één of meerdere generaties later gesticht. De erven kunnen in de latere periode een ander uiterlijk hebben gekregen dan de erven in de oorspronkelijke ontginning hadden. Dat men niet meer op terpen woonde in een latere periode, zou wellicht te maken kunnen hebben met de afname van wateroverlast.

De lengte van de percelen uit de beginperiode van de bewoning in Zwaag was overigens niet overal gelijk. Aan de Dorpsstraat 66 was het perceel 40 m lang, maar de terp aan de Dorpsstraat 294 was maximaal 28 m lang¹⁶. In het geval van Dorpsstraat 294 heeft men de achtergrens van het perceel gevonden, maar niet de voorkant. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de Dorpsstraat 304. De afstand van de huidige weg tot aan de sloot S3 was 31 m. Op deze

¹⁵ Schrickx 2009a.

¹⁶ Schrickx 2009c.

manier bekeken heeft het perceel een maximale lengte van 31 m gehad. Dit komt vrij goed overeen met het perceel Dorpsstraat 294.

- Zijn sporen van een huis uit de 12de-13de eeuw aanwezig?

Toelichting: Sporen van huizen uit de ontginningsfase zijn tot nu toe in West-Friesland zeer weinig aangetroffen. Dit komt vermoedelijk deels door de eenvoudige houten constructie waarvan weinig in de bodem behouden blijft, deels door latere verstoringen en deels doordat nog weinig systematisch archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Ieder archeologisch onderzoek waarbij sporen van huisbouw uit deze fase worden aangetroffen, kan ons inzicht in de huisbouwtraditie in deze regio vergroten.

Paalsporen en houten restanten van een huis zijn niet aangetroffen. Wel is een aantal rechthoekige middeleeuwse kuilen uit de 13de eeuw gevonden. Eén ervan (S19) was onder andere gevuld met hardmateriaal. Het is niet duidelijk of deze kuil binnen een huis heeft gelegen, of dat het als fundering van een huis gediend heeft. In het geval van een huis op houten poeren, zijn de kuilen mogelijk als grondverbetering aangelegd.

- Kunnen op basis van de aangetroffen resten uitspraken gedaan worden over de inrichting van het middeleeuwse erf?

Toelichting: De locaties van greppels, kuilen en waterputten zijn van belang voor de reconstructie van de inrichting van het erf.

Het middeleeuwse erf lag op een perceel dat omgeven werd door sloten. Het huis lag circa 14 m uit de huidige weg langs de Dorpsstraat. Het erf had een lengte van minimaal 21 m en maximaal 31 m. De breedte van het erf was minimaal 7 m. Over de oriëntatie van het huis ten opzichte van de weg valt weinig te zeggen.

- Zijn vondsten en sporen uit de periode van de 14de tot en met de 16de eeuw aanwezig? Wat zeggen deze over het gebruik van het terrein in deze periode?

Toelichting: Vermoedelijk was het terrein in deze periode onbebouwd, maar het terrein kan wel als erf zijn gebruikt. Sporen en vondsten uit deze periode zijn tot nu toe erg schaars binnen Zwaag.

De vullingen van een sloot (S18) en een waterkuil (S12) dateren in de 14de eeuw. Uit het einde van de 16de eeuw is een kleine muntschat gevonden. Uit de ophogingslaag van omstreeks 1600, kwamen enkele fragmenten aardewerk die mogelijk dateren aan het einde van de 16de eeuw. Aanwijzingen voor bebouwing op het terrein in de periode 14de-16de eeuw zijn niet gevonden. Het terrein is waarschijnlijk wel als erf, boomgaard of weiland gebruikt. De vulling van de waterkuil leek te duiden op de aanwezigheid van vee.

- Hoe verandert de inrichting van het terrein?

Toelichting: De archeologische onderzoeken aan de Dorpsstraat van Zwaag wijzen erop dat de aanvankelijk smalle percelen in de loop van de tijd zijn samengevoegd tot grotere erven door de demping van sloten.

Dit beeld lijkt hier bevestigd te worden. De sloot die het middeleeuwse perceel aan de westzijde begrensd, is in de 13de of begin 14de eeuw gedempt. Hoe de erfindeling daarna,

tot in de 19de eeuw, was vormgegeven is niet bekend. Het 19de-eeuwse erf had een compleet andere indeling. Het perceel is veel breder geworden. Het terrein om de stolpboerderij heen werd onderverdeeld in drie delen. De twee delen waarop de boomgaard stond, lagen met de lengterichting langs de weg.

- Is vondstmateriaal aanwezig uit de 17de en 18de eeuw en wat vertelt ons dit over de bewoners van Zwaag?

Toelichting: Hoewel op het terrein in deze periode naar alle waarschijnlijkheid geen bebouwing aanwezig is, kan wel afval van bewoners van het belendende perceel in de bodem zijn beland. Dit materiaal is van belang voor het beeld van de materiële cultuur van Zwaag, in het kader van het thema stad en platteland.

In de ophogingslaag van omstreeks 1600 en in een aantal sporen is materiaal uit de 17de en 18de eeuw gevonden. Uit de 18de eeuw is slechts één kuil aangetroffen. Hieruit is "saltglazed stoneware", waaronder één scherf "scratched blue", verzameld. Dit laatstgenoemde aardewerk is vrij zeldzaam. Uit de 17de eeuw zijn metalen voorwerpen aangetroffen, o.a. een rijderschelling, een knoopje, een haakje, een kledinghaakje en een sleuteltje. Het aardewerk uit deze periode bestond uit o.a. een deel van een Italiaanse gemarmerde kom, kraakporselein, Werra, faience, Noord-Hollands slibaardewerk en fragmenten van roodbakkende kaasvormen. De kaasvormen uit de eerste helft van de 17de eeuw zijn typisch voor een stolpboerderij met melkveehouderij. Het importaardewerk laat zien dat de bewoners van Zwaag redelijk welgesteld moeten zijn geweest.

7 Literatuur

Bakker, J. & J. Windt, 2013. Polder "Het Grootslag" op zijn best. Leven en werken van de tuinders vóór de ruilverkaveling. Namen van sloten en percelen, *Tini Keeman-reeks*, Historische Vereniging Oude Stede Broec, Grootebroek.

Groeneweg, G., 1992. Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiks aardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom, *Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem* deel 35, Waalre.

Mirabal, A. 2011. *Numismatic comments on the São Jose (1622) shipwreck coin collection*, Estoril (op: <http://www.sedwickcoins.com/articles/saojose.htm>).

Pluis, J., 2013. *De Nederlandse Tegel: decors en benamingen, 1570-1930*, Leiden.

Schrickx, C.P., 2009a. Bewoningssporen vanaf de 12de eeuw aan de Dorpsstraat van Zwaag (gemeente Hoorn). De opgraving op het perceel Dorpsstraat 66, *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 5, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2009b. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 186 in Zwaag, *Hoornse Archeologische Rapporten* 13, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2009c. Een 12de-eeuwse huisterp. Archeologisch onderzoek op perceel Dorpsstraat 294 in Zwaag, *Hoornse Archeologische Rapporten* 12, Hoorn.

Schrickx, C.P., 2010. Een schamel dorpken, in: J. Buchner, R. Lodde-Tolenaar & C. Schrickx (red.), De Hervormde Kerk van Zwaag. De kerk, het dorp, de geschiedenis, *Bouwhistorische Reeks Hoorn* deel 14, Hoorn, 23-51.

Vandewalle, A., 2006. De handel tussen Vlaanderen en Spanje in de late middeleeuwen, in: *Vlaanderen*, jaargang 55, 200-203.

Bijlage 2

Profielen en coupes

Zwaag, naast Dorpsstraat 304 (gem. Hoorn)

Project 397

OM-nummer 63194

Tekenaar: J. Verduin

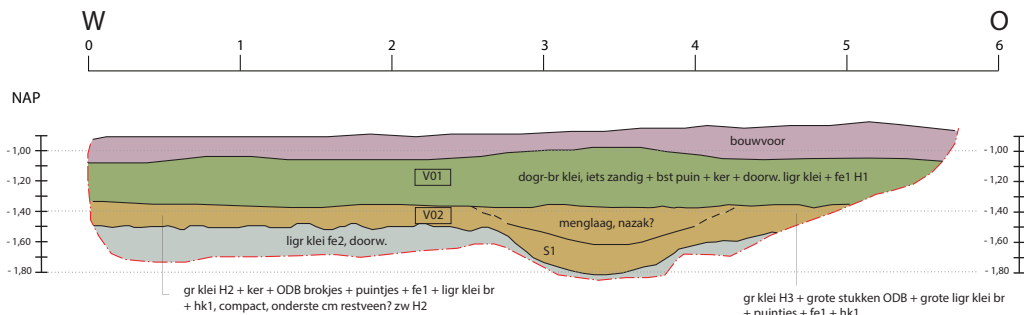
Schaal 1:50 (A4)

© Archeologie West-Friesland 2015

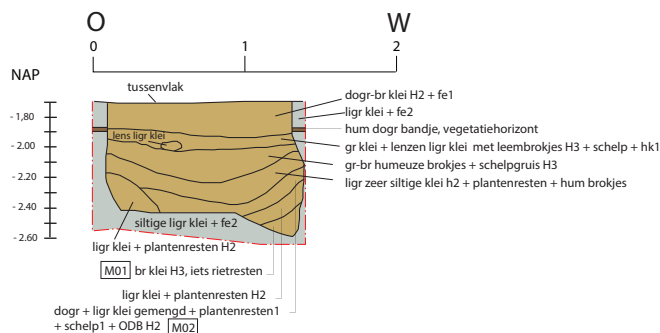

Wp1 Noordprofiel
Foto 2

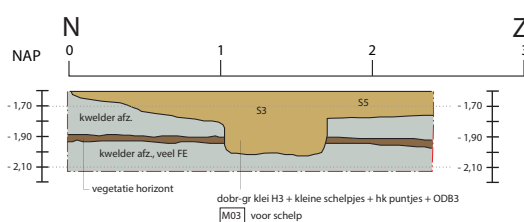
1

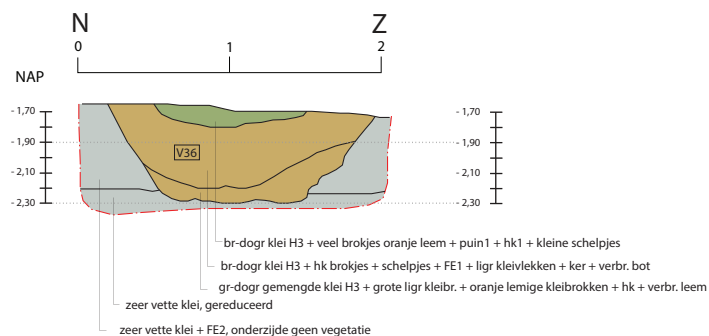
Coupe S12

Coupe S3 en S5

Coupe S18

S 08

spoornummer

V 14

vondstnummer

contour profiel

1

profielnummer

muren

hout

natuurlijke klei

Hollandveen

Late Middeleeuwen

Nieuwe Tijd

recent omgezet of opgebracht

Bijlage 3

Houten schuif
eikenhout'
schaal 1:20

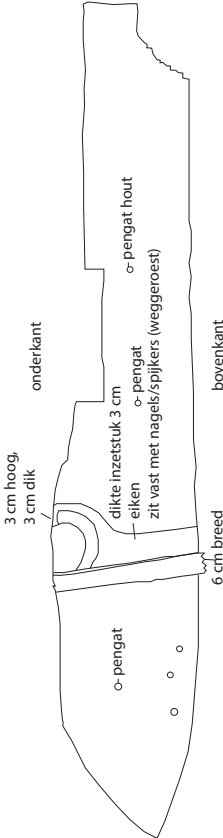
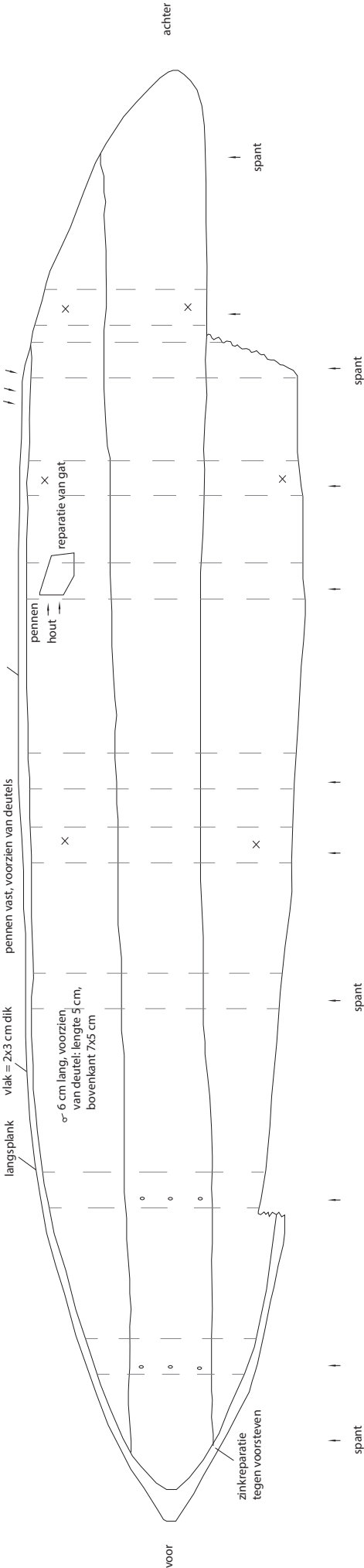
spanten uit één stuk gezaagd (machinaal?)
telkens 2 spanten naast elkaar linksom/rechtsom,
dan weer bodemplanken
5 cm spant (2 spanten = 10 cm breed)

gebreeuwd met koeienhaar en teer

houten pennen voor de bodem hebben geen structuur

spijker om houten pen, om de 7 cm (gehele zijkant)
lengte houten pennen: 9 cm

gangboord, zit vast met hout en met nagels
(vierkante kop, gesmeed), huidgang is 3 cm dik

Zijaanzicht
schaal 1:20

